

TARTALOMJEGYZÉK

MEDITÁCIÓ	
Zászkaliczky Péter: Békesség néktek	1
TANULMÁNYOK	
+Elert Werner: Törvény és evangélium (II. r.)	4
Id. Magassy Sándor: "Evangélikus" hittankönyveink (3)	17
Botta István: Melanchthon és Luther	26
EMLÉKEZÜNK	
+Keken András: Hromádka és Ordass	30
Dóka Zoltán: A lángot vivő katona	32
+Keken András: Gyermekvers nagyoknak	36
Id. Kende György: Halottaink	38
AJÁNLÁS	
Id. Kende György: Aktuális kiadványok	39
TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ NÉMET ÉS ANGOL NYELVEN	40

KERESZTYÉN IGAZSÁG

AZ ORDASS LAJOS BARÁTI KÖR NEGYEDÉVI FOLYÓIRATA

Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 23. szám — 1994 ŐSZ

Főszerkesztő: BOTTA ISTVÁN (Tel.: 06-22-378-694)

Jelen számért felelős: BOTTA ISTVÁN

A szerkesztőbizottság tagjai: DÓKA ZOLTÁN, ITTÉS GÁBOR, ITTÉS JÁNOS,

Id. MAGASSY SÁNDOR

Felelős kiadó: Id. KENDEH GYÖRGY (Tel.: 1-662-523)

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 1114 BUDAPEST, Bocskai út 10. sz.

Egyes szám ára: 75,- Ft; Évi előfizetési díj: 300,- Ft; Külföldre 10 DM

Csekkszám: ORDASS LAJOS BARÁTI KÖR — BUDAPEST — OTP XI. ker. 529-8145-2

Készült a PATE Sokszorosító Üzemében, Keszthely

Felelős vezető: KISS ANTALNÉ

HU ISSN 0865-2163

Törzsszám: 1994/269

Példányszám: 920

Engedélyszám: III./EL/20/1989.

MEDITÁCIÓ

ZÁSKALICZKY PÉTER

IGEHIRDETÉS

D. Ordass Lajos püspök sírjánál, halálának 16. évfordulóján

Alapige: János 20,19. "Eljött Jézus, megállt középen és így szólt hozzájuk: Békesség néktek!"

Kedves Testvéreim!

A békesség: nyugodt, csendes, békés állapot, nyugalom. Ezt kívánjuk az elhunytaknak is: nyugodj békében! Kírdjuk a ravatalozókra, és sokszor a sírkövekre is. Ha emlegetünk valakit, aki már elment, neve után talán hozzámondjuk a régiak szokása szerint: nyugodjék... S most szavak nélkül is ez a kívánság tölt el Ordass Lajos püspök testvérünk sírja mellett megállva: nyugodjék békében.

Jót akarunk, amikor azt kívánjuk a sírkertek lakóinak, hogy haló porukban legyen nyugalom, békességük. Legalább most! Mert maga az élet nem az. Az élet hajszohtság és gondok is. Panaszk és könnyek is. Keserűség és békétlenség is. És végletes esetben börtön, megaláztatás, rágalmak és meghurcoltatás is. Végül az eltávozás fájdalma, görcsök és haláltusa, verejtéktáztatta párna és légszomj, és mindenképpen az elválás szomorúsága.

Ezért gondolunk így rájuk: nyugodjanak békében. Az élet után, amelyik nyugtalan is volt, a halál után, amelyik könnyesen szomorú. Pihenjenek most már megbékélten.

Legyen békességük, ha nekünk nincs is. Mert mi még élünk. A mi életünk békessége is törekeny, múlt és illanó. Annyi minden kikezdi: bajok, bűn, emberek. És gyászt hordozunk. Ezért vagyunk itt most is. Ezért is hiánycikk a békesség, az ő hiányuk miatt is, amit megszokni lehet, amibe beletörődni lehet, belefásulni lehet, — de azt a békességet megtalálni, amiben részünk volt, amíg velünk voltak, már nem.

Valóban nem? Hiszen Jézus mindnyájunknak mondja: Békesség nektek! Mint akkor amikor eljött, megállt középen és békessége szavával köszöntötte tanítványait.

Ott is erre volt szükség, a gyászoló, békétlen szívű, megvert csapatban. Megszokott köszöntés volt ez, de nem felesleges. Ha valamikor szükségük volt rá, akkor különösen is. Hiszen nemcsak jókívánság volt, hanem ajándék. Mert Jézus mondta. És ő nemcsak mondta, hanem adta is. Ott, akkor, nekik is adta, bennük is megteremtette bűnbocsánatával, szeretetével.

Milyen gazdagon ajándékozta meg békességével Urunk Ordass Lajos testvérünket is! Életét ismerve, életrajzát újra és újra kézbevéve legmélyebben mindig ez ragad meg. A börtönben megkérdezi a kirendelt védőügyvédet: az ellene emelt vád alapján

MEDITÁCIÓ

milyen ítélet várható? A válasz: két évtől a halálbüntetésig is terjedő. És Ordass Lajos le tudja írni: Isten valami érthetetlen nagy békességgel árasztotta el lelkemet. Nemcsak belső békességem volt, hanem külső nyugalmam is... — Az utolsó szó jogán is szólt erről a békességről is. Istentől az önvizsgálat kérdéseire "abban a mérhetetlen lelki békességben kaptam meg a választ, amely békességi az utolsó öt hét alatt szüntelenül eltöltött... Életem eddigi folyamán Isten olyan fokú lelki békességgel sohasem ajándékozott meg, mint éppen az utolsó öt hét napjaiban... Pedig ezek valóban alkalmasak lehettek volna arra, hogy minden eddigi békességemet fölborítsák."

Nem tudom ezeket a mondatokat eleget olvasni. Nincs ennek a békességnek, ennek a nyugodt, csendes, békés állapotnak emberi magyarázata, emberi forrása még kevésbé. Egyetlen titka az a valóságos, élő kapcsolat, amely Urához fűzte, aki megállt mellette is, a börtöncellában is, közepén, és így szólt hozzá: "Békesség néked!"

A megpróbáltatások útjának voltak további állomásai is. Hallania kell, hogy a lelkészek nagy többsége eltántorodott tőle. Megfejtethetlen kérdésekkel viaskodik, amikor megtudja hogy mégis akadt egyházi bíróság, amelyik elítélte. Nem érti, kik a bírái és miért. Átéli, amit nyomorúsága mélypontján Dávid: "Barátaim félreállnak, mert csapás ért" (Zsolt 38,12). S ez a félreállítás még fájóbb Isten népének közösségében: "Nem az ellenség gyaláz engem, azt elszenvedném. Nem a gyűlöltöm hatalmaskodik rajtam, előle elrejtőzném. Hanem te, magamfajta ember, bizalmas jó barátom, akivel meghitt barátságban voltam: az Isten házába együtt jártunk a gyülekezet körében" (Zsolt 55,13-15). Értékét veszített fogalmakká váltak sok esetben Ordass Lajos püspök számára is a barát, munkatárs, szolgatárs, lelkésztestvér fogalmai. Ő hordozta ezt is békességgel. Mert ott állt mellette Jézus, aki megszólította: "Békesség néked", s ezt adta is.

Élete titkát próbálom ebben megérteni. Vagy inkább azt elmondani, ami Ordass Lajosban számomra máig leginkább éltető üzenet, és élete példájában erőforrás. Nem vagyok alkalmas arra, hogy róla nagyívű értékelést mondjak, de itt nem is lenne ez a feladatom. Az evangéliumot szeretném szólni sírjánál, halálának tizenhatodik évfordulóján. Az örömhírt, — Jézusról. Akiből Ordass püspök is élt, és akinek élt. Akinek a békessége hordozta, és akinek a békességét hordozta, vitte, hirdette ő is. Én itt nem Ordass Lajos püspököt méltatom, hanem Jézust magasztalom, aki a békesség ajándékával valóság volt életében. Azt hiszem, minden más ebből fakadt: helytállása, egyenessége, meg nem alkuvása is. Hiszen nem félt. Vele volt Ura, és megajándékozta békességével.

Befejezésül hadd legyek még személyesebb. 1957-ben a Teológián, az alapvizsgánkon ő volt az elnöklő püspök. Ott ült velünk szemben, a professzorok között. S ha egyszer-egyszer valamelyikünk megakadt, a görög fordításban vagy másban, székén

MEDITÁCIÓ

hátrahajolt a vizsgáztatók között, és súgott. Segített megértő biztatással... Személyes emlékeim közül talán ez jutott vele kapcsolatban legtöbbször eszembe. Nehezebbé váló helyzetekben éreztem nemegyszer: milyen jó lenne, ha súgna újra, segítve a döntésben: mit tegyek. Annál is inkább, hiszen apám korán eltávozott. De azt hiszem, a legnagyobb segítséget abban a békességben megadta nekem, amelyik eltöltötte Urával való közösségében, s amelyik továbbsugározva ajándékká lehetett számomra, és sokunk számára is. Ámen.

Imádság:

Atyánk!

Lelkünk üdvösségeért, evangéliumod elterjedéséért, a benned hívók egységéért, e templom, és mindazok számára, akik itt imádnak Téged: védelemért, kedved szerint való pásztorokért és lelkipozókért, szent igéd és szentségeid áldásáért, lelkünk és testünk megszentelődéséért hozzád könyörgünk Urunk:

Hallgass meg, hűséges Istenünk!

Ótthonunk és szívünk békességéért, ifjúságunk számára erőért, hogy útidon tudjon járni, vívódó világunk nyugalmaért, szegény hazánk megoltalmazásáért, népünk boldogulásáért, a veszélyekkel küzdők támogatásáért, a nappal gondjai között áldásért, éjszakai pihenésünkre nyugalomért hozzád könyörgünk Urunk:

Hallgass meg, hűséges Istenünk!

A szegények és betegek részére támaszért, a tévelygők józanításáért, kísértésekkel és veszedelmekkel küzdők számára mentő szeretetedért, a sírók és keserves panaszok miatt tépelődők között jelenlétedért, az ártatlan foglyok szabadulásáért, elköltözött szereteteinkkel való lelki együttlétért, csendes halálért és az üdvösség koronájának elnyeréséért hozzád könyörgünk Urunk:

Hallgass meg, hűséges Istenünk!

Te Urunk, méltó vagy, hogy végy dicsőséget és tisztességet és erőt öröktől fogva mindörökké. Ámen.

(Imádság D. Ordass Lajos püspöktől. 1957. március 17.)

Budapest-Farkasrét, 1994. augusztus 14.

"Emlékezzetek meg a ti előljáróitokról, akik szólították néktek az Isten beszédét." Zsid. 13:7.

WERNER ELERT

TÖRVÉNY ÉS EVANGÉLIUM
(folytatás)

4.

(A földi Krisztus viszonya a törvényhez és evangéliumhoz.)

Mi hát az evangélium? Kétségtelenül Isten híradása, éppen úgy, mint a törvény. Itt éppen úgy, mint ott, Isten autoritását érzékelhetjük, s így kézenfekvő, hogy az evangéliumot is Isten akarata kinyilvánításának értsük. Ez természetesen nem vitatható. Isten minden akarat-kinyilvánítása — ez lehetne a következtetés — számunkra feltétlenül kötelező érvényű. Ha ezt a gondolatot követjük tovább, csaknem elkerülhetetlen számunkra a kísértés, hogy az evangéliumnak a törvényhez való viszonyát párhuzamosságnak lássuk. Akkor pedig már csak egy lépés az a vélemény, amit Kálvin a törvényről állított, hogy az evangélium is egy "reigle de bien vivre et justement". Erre a véleményre még visszatérünk.

Pál igehirdetésének a tartalma azt mutatja, hogy ő, aki egész apostoli tevékenységét euangelizeshai-nak és egész tanúskodását evangéliumnak nevezi, más véleményen volt. Az ő felfogásának megfelelően az evangéliumot úgy definiálhatnánk, mint ahogy Gogarten (Róm 4,25-höz igazodva) az 1927-es lausanne-i egyházi világyűlésen javasolta: "üzenet a mi bűneinkért halálra adott és megigazulásunkért feltámasztott Jézus Krisztusról".* Ezzel mindenestre helyesen jutna kifejezésre,

---

*A világyűlés kérdésünk megválaszolására, hogy ti. "mi az evangélium?" egy 103 tagú bizottságot küldött ki. Gogarten javaslatát a hivatalos beszámolóba nem vették be. Sőt — vö. az ő beszédét H. Sasse: Die Weltkirchenkonferenz für Glaube und Kirchenverfassung zu Lausanne (1929), 177.k. 1. c. beszámolójában — Gogarten teljes elutasításra talált, feltételezhetően azért, mert definícióját a legtöbb résztvevő nem találta elég ökumenikusnak. Az ökumenikus formuláknak olyan mértéktartóknak kellett lenniük, hogy minden érintett tényező — a Kelet patriarcháitól a kvékerekig és a disciplesig — fellelhesse bennük saját értelmezését. Ennélfogva egy addíciós eljárást kellett alkalmazni. Ez különösen az előterjesztésekben mutatkozott meg, felismerhető azonban még a záróformulázásokban is. Vö. 281.k.; 477.k. lapok. — Az ökumenikus mozgalom egyik legismertebb vezetője egy magánbeszélgetésben Gogartent szektásnak nyilvánította, miután Gogarten a maga meghatározását javasolta. Az addíciós ökumenének az álláspontja felől ez teljesen érthető.

hogy Istennek az evangéliumban tanúsított akarat-kinyilvánítása először is — bár éppen úgy, mint a törvény, Isten beszéde, Isten "igéje", mégis ez az ige a törvénytől különbözve — egy személyben, és pedig Krisztus személyében van adva. Másodsor, hogy nemcsak a beszélő Krisztus jelenti az evangélium tartalmát, hanem a meghaló és feltámasztott is, tehát az is, ami Vele történt. Végül harmadszor, amiért ezt a híradást éppen evangéliumnak, tehát üdvhozónak hívják, mert az ezekben a szavakban van: "bűneinkért" és "megigazulásunkért". Ez a meghatározás természetesen csak rövidítés. Pál maga azonban kérügmáját alkalmasint egy még rövidebb kifejezésben foglalta össze: "a keresztről való beszéd" (1Kor 1,18).

Így lesz az is érthető, hogy az Újszövetség első négy iratát ősidők óta "az evangélium"-nak mondják, és szerzőiket evangélistáknak nevezik (vö. Mk 1,1). Ezek az iratok tudósítások, de ugyanaz a Krisztus és ugyanaz a történes a tartalmuk, mint Pál kérügmájának. A különbség csak annyi, hogy ezek bennünket közvetve a földi Krisztusnak, beszédének, tetteinek és szenvedésének szem- és fültanúivá tesznek (vö. 1Jn 1,1), míg Pál ennek a történesnek ismeretét feltételezi olvasóinál. Bár feltételezhetjük, hogy az előbeszédben ő is több ismeretét közölt Krisztusról, mint a leveleiben (Gal 3,1; vö. pl. Csel 20,35), azonban levelei mégis elsősorban ennek a történesnek az interpretációi. Mi, maiak mindenestre az evangéliumok híradása nélkül nem érthetnénk az ő bizonyágtételét, sőt ennek abból kell beigazolódnia. Az evangélisták számára is bizonyágtételük lényeges alkotóeleme Krisztus keresztje és feltámadása. De csak rajtuk keresztül ismerhetjük meg valóban azt, aki megfeszített és feltámasztatott. Csak rajtuk keresztül lesz a megfeszített és feltámadott Krisztus számunkra is a beszélő és cselekvő Krisztussá.

Ennek azonban éppen a törvény és evangélium egymáshoz való viszonyát illetően alapvető jelentősége van. A véleményünk szerint hamis viszonymeghatározás előszeretettel támaszkodik páli mondatokra. Ezek a mondatok azonban szigorúan véve edény tartalom nélkül, ha eközben csak egy pillanatra is figyelmen kívül hagyjuk azt a konkrétumot, amit az evangélisták Krisztus személyéről tanúsítanak. Az az állítás, hogy Pál szeme előtt mindig csak a megdicsőült Krisztus lebegett, a gyakori ismételtetés révén nem lesz hihetőbb, mert feltámadása miatt keresztre feszítését Pál sem felejtette el, és a megfeszített Krisztus az ő számára is a földi, nem pedig a megdicsőült Krisztus. Hogy a Krisztus, "aki az Isten jobbán van, esedezik értünk", és hogy bennünket ezért semmi "nem választhat el a Krisztus szeretetétől" (Róm 8,34.k.), kétséges kellene, hogy maradjon a számunkra, ha a földi Krisztus másként viselkedett volna a bűnösökkel szemben. A negyedik evangélista programszerű mondata: "A törvény Mózes által adatott, a kegyelem és az igazság Jézus Krisztus által jelent meg" (1,17), Pálnál is állhatna, és éppen úgy, mint a páli mondatok, alkalmazható a törvény

és evangélium viszonyának definíciójaként. De, hogy látható lett és miben lett látható az ő "dicsősége, telve kegyelemmel és igazsággal" (1,14), éppen erről tudósít bennünket az evangélista, miközben a földi Krisztus szem- és fültanúivá tesz minket.

Ezért meg kell kísérelnünk, hogy az evangélisták által tanúsított Krisztusnak is feltegyük a törvény és evangélium viszonyára vonatkozó kérdést. Úgy tűnik, az a mondat nyújt ehhez biztos kiindulópontot, amellyel ő a törvényt stabilizálja: nem feloldani, hanem betölteni! (Mt 5,17.k.) Már említettük,* hogy ő a törvényt még ki is élezi, hogy a megtorlás törvényeként is érti, és hogy törvényértelmezése igazolja a "lex semper accusat" mondatot. Az Egyességi Irat természetesen, Luthert követve, ezt Krisztus lelke opus alienumaként jelöli meg, amit csak azért tesz, hogy "sajátos művét" végezhesse: hogy vigasztaljon és a kegyelemről prédikáljon (SD V,3.kk.; 11). Hogy az evangélisták tanúsága szerint Krisztusnak egy másik "műve" is van, mint hogy a törvényt tanítsa és magyarázza, ezt ténylegesen senki sem vitathatja. Azok a kritériumok, amelyek a Keresztelőnek a prófétái ígéreteket Krisztus által történt beteljesedését fel kell ismernie, mások, és ha ezek között ott található a "szegények evangéliuma" is, azon aligha lehet a törvényt érteni, amely szegény és gazdag között nem tesz különbséget (Mt 11,5.k.). Ezek a kritériumok elválaszthatatlanul összekötik egymással Krisztus beszédét és cselekvését, s mindkettő egy egészen más síkon megy végbe, mint a törvényprédikálás és a törvénybetöltés. A vakok és a leprások meggyógyítása, mint ahogy a szegények evangéliuma sem vitatja a törvényt. De éppoly kevéssé mondhatjuk, hogy általuk betöltetik a törvény. Nem a törvény, hanem az ígélet betöltése ismerhető fel ezeken a kritériumokon. És ezzel eljutunk a páli tanúskodásnak a földi Krisztus képe által történő első igazolásához, mert Krisztus Pálnál is úgy áll szemben a törvénnyel, mint az ígéret beteljesítője (Róm 4,13.kk; Gal 3,17.k.).

Ezeknek a kritériumoknak a jelentősége azonban nem a bennük megnevezett tárgyi eseményekben van, hanem abban, hogy Krisztus személyét jellemzik. Jelek, ujjmutatások, amelyek Őrá magára utalnak: A törvény és evangélium viszonyára vonatkozó kérdés is szükségessé teszi számunkra, hogy ne csak azt vegyük figyelembe, amit ő mond, hanem azt is, hogy hogyan viselkedik. Ha az evangélium a törvénytől – miként Kálvin gondolja – csak a kijelentés világosságában különbözne, úgy azt várhatnánk, hogy ő azokat az embereket, akik a törvényt betöltik, megkülönbözteti azoktól, akik nem töltik be. Azt várhatnánk, hogy mindkettőnek a törvényt hirdeti, és ennek megfelelően, mivel a törvény

*L. Ker. Ig. 22. sz. 11. oldal utolsó bekezdés!

mindig a megfizetés törvénye, az egyiknek jutalmat ígér, a másikat pedig büntetéssel fenyegeti. Továbbá az lenne várható, hogy az elsőekkel, mivel náluk önműködően is minden rendben van, különösebben nem törődne, hanem minden fáradozása sokkal inkább arra irányulna, hogy a másikat is arra segítse, hogy ők is olyanok legyenek, mint amilyenek az első önműködően is, tehát igazak, akik a törvényt betöltik.

Úgy tűnik, hogy Krisztus magatartása igazolja ezt. Amint az emberek közé lép, olyan felosztásba kezd, amely minden más emberi kört, minden réteget és egyéb határt átvág. "Bűnösökre" és "igazakra" oszt, és amazokhoz csatlakozik. "Bűnösök barátja" lesz (Mt 11,19). Ő az orvos, aki csak a betegek, s nem az egészségesek számára van itt, a pásztor, aki az eltévedt bárány után megy, és az el nem tévedtek nyáját magára hagyja. Mindig a bűnösök társaságában található, még halála óráján is.

Kérdezzük meg azonban ezután, hogyan viselkedik az igazakkal szemben. Feltehető, hogy "igazakon" ugyanazt érti, mint a kortársi szóhasználat és az evangéliumok: a törvényhez hűeket minden libertínistától megkülönböztetve (Mt 5,45; 9,13; 10,41; 13,17 stb.; vö. 1,19; Mk 6,20; Lk 1,6; 2,25 stb.), tehát a szót nem csupán ironikusan használja. De ebben az értelemben akkor törvényhűek a farizeusok és írástudók is, akikkel pedig ő mindig hadilábon áll. Azt veti a szemükre: "ti igazaknak látszatok kívülről, az emberek előtt, de belül tele vagytok képmutatással és törvénytelenséggel" (Mt 23,28). Igazságuk nem igazán igazság, hanem "színjáték" az emberek előtt (theathénai, 6,1). A törvény mögött igyekeznek elrejtőzni (Lk 18,9). Igaznak nyilvánítják magukat az emberek előtt, anélkül, hogy meggondolnák, Isten ismeri a szívüket (16,15). Amit nekik Krisztus a szemükre vet, az az, hogy a törvényhez való hűség ürügyén nem akarnak bűnösök lenni. Pedig igazában azok. "Mintha"-állapotban élnek, félve az igazságtól: mintha egyáltalán nem lennének bűnösök (Jn 9,39-41; 15,22). Ezért kapaszkodnak a törvénybe. Úgy értik azt, mint életszabályt, de nem akarják elfogadni mint az isteni ítélkezése (Judikatur) elítélő szavát.

Ez Krisztus ítélete a törvényhez hű farizeusok és írástudók fölött. Ez az ítélet érte a farizeus Pált is. Mindazt, ami dicséretükre elmondható volt, azt ő is igényli a maga számára (Csel 22,3; 26,5; Fil 3,5). Miután azonban megtanulta, hogy a törvényt Isten ítéletének (Judikatur) is kell érteni, kénytelen megvallani, hogy a törvény cselekedeteiből egyetlen halandó sem igazul meg (Róm 3,20; Gal 2,16). A törvény útja, amit a törvényhez hű farizeusok járnak, "saját igazsághoz" és nem Isten igazságához vezet. Az az emberi önmegítélés eredménye, ez az isteni ítélkezése (Judikatur). Pál azt a megsemmisítő ítéletet, amitől találva érezte magát, végül kiterjesztette az egész Izraelre (Róm 10,2.k.).

Ha tehát a törvény Krisztus számára a bűnösökre és igazakra való felosztásnál mértékadó volt, úgy semmi esetre sem azért, mert ő az "igazaknál", a "bűnösökkel" ellentétben, a törvényhez

való hűségük alapján mindent rendben talált volna. Már ez okból is lehetetlen, hogy a "bűnösökkel" kapcsolatos feladatát abban lássa, hogy őket a törvényhűek módján tegye "igazzá".

Hogyan bánik valójában a bűnösökkel? Azt várhatták volna, hogy mint egy ószövetségi próféta vagy mint egy modern szekta-prédikátor, azért megy közéjük, hogy a megtorlás törvényének fenyegetéseire történő haragos utalással a bűnt kiűzze belőlük. Ténylegesen nem hiányoztak nála a fenyegetések. Kíméletlenül tár fel bűnöket, és hirdeti meg az ítéletet. Csakhogy az emberek, akik ellen ezzel fordul, éppen a törvényhez hű farizeusok és írástudók, János szerint gyakran "a zsidók", azonban mindig olyan emberek, akik kívül állnak a bűnösök körén, akiknek barátja lett. Ezekkel, a bűnösökkel, akik közé tartozónak tudja magát, egészen másképpen viselkedik.

A megtérésre vonatkozó, mindenkinek szóló hívása alól természetesen ők sincsenek kivéve. János szerint figyelmezteti őket, hogy többé ne vétkezzenek (5,14; 8,11). — Lukács szerint a "bűnös" Zákheus már a vele való találkozásától fogva megkezdte vétkeit jóvátenni. És a tékozló fiúról és a szemét felemelni nem merő vámszedőről szóló példázatok szemelláthatóvá teszik a bűnös vezeklő megtérését. Velük való kapcsolatának megkezdését azonban sohasem teszi a végrehajtott megtéréstől függővé. Egyáltalában nincs feltétel, amit nekik előbb teljesíteniük kellene. Meglátogatja őket, mintha tőle semmi emberi, túlságosan is emberi, nem választaná el őket. Társalog velük, gyógyító segítségét adja nekik minden betegség ellen, ahol szükséges, és ha aztán mégis arra kerül a sor, hogy bűneikről beszéljen, úgy teszi ezt, hogy az ember szinte szemrehányást sem hall ki belőle (Jn 4,17.k.), vagy egyenesen azt mondja, hogy meg vannak bocsátva a bűneik.

Mármost mi lesz a következménye annak, ha az, aki nem bűnös, így, minden feltétel nélkül, minden szemrehányás nélkül, mint hozzájuk hasonló, egy asztalhoz ül a bűnösökkel? Nem kell most arra a gondolatra jutniuk, hogy bűnösnek lenni nem is olyan nagy hiba, nem is kell törődni vele, hiszen az is, aki maga nem bűnös, szemelláthatóan teljesen figyelmen kívül hagyja ezt? Tulajdonképpen hogyan kell hát ezeknek az embereknek megjelenniük? Erre a kérdésre az evangéliumokból kaphatunk feleletet, miközben megmutatják azokat a következményeket, amelyeket ez az eljárás eredményezett és mindig újra eredményez.

Az első következmény az, hogy a bűnösök, akik közé magunkat és az apostolokat is bizvást számíthatjuk, mert mi mindannyian ugyanazon törvény alatt állunk, hogy tehát a bűnösök éppen ennek az eseménynek az alapján kényszerülnek arra a vallomásra, hogy Krisztus maga nem volt bűnös. Ugyanabban a pillanatban ugyanis, amelyben a végső emberi korlátok leomlanak, láthatóvá válik az új, áthághatatlan határ, a határ tisztaság és tisztátalanság, igazság és hazugság, ártatlanság és véték között. Krisztus az egyik oldalon áll, mi magunk, az apostolok, a töb-

biek mind a másikon. Nincs rá semmi logikai bizonyíték, sem morális, sem vallásfilozófiai. De így van. Mert, hogy mi a tisztaság, mi az igazság, mi az ártatlanság, ezt nem a törvényből tudjuk. Ezt nem lehet tantételekben, parancsolatokban, tiltásokban kimondani, egyáltalában nem lehet tárgyilagos kategóriákban kifejezni. A személyes egzisztencia kritériumai ezek, és nincs egyetlen más személy, akiben ezek számunkra szemlélhetőek volnának, mint Krisztus személye.

Ezzel magától adódik a második következmény. A bűnösök a Krisztussal való találkozásban saját távolságukat tapasztalják meg. Ez a távolság ugyancsak személyes jellegű. Ha például a kapernaumi százados úgy gondolja, hogy nem méltó arra, hogy Jézus a házába lépjen (Mt 8,8), vagy a Keresztelő megvallja, hogy nem méltó arra, hogy Jézus sarujának szíját megoldja (Mk 1,7; Csel 13,25), vagy Péter azt kéri, hogy ne jöjjön túl közel hozzá, mert ő bűnös ember (Lk 5,8), akkor a közvetlen kiváltó ok ugyan minden esetben különböző. De mindig a személy és személy közti távolságról van szó, és sohasem csupán egy mennyiségi többletről vagy hiányról, vagy egy minőségileg jobb vagy rosszabb állapotról. Ez totális távolság, a totus Christus távolsága a totus homo peccator-tól.*

Ehhez jön a harmadik következmény. Ezek az emberek nemcsak valóban bűnösök, mint a törvényhez hű farizeusok, hanem igazán is azok.** Mindenki akkor igazán az, aki, amikor nem játssza meg magát, és semmi más nem akar lenni, mint aki valójában. Ez csak a visszája annak, mint amikor Krisztus elismeri a hitet ott, ahol "a teljes igazságot" kimondják (Mk 5,33.k.). "Ha azt mondjuk, hogy nincsen bűnünk, önmagunkat csaljuk meg, és nincs meg bennünk az igazság" (1Jn 1,8). Ezek az emberek máris az igazság területén, annak erőterében vannak, mert ők már tudják, hogy valójában kicsodák. De az igazság az ő számukra még csak inség, mint a rákbetegnek az a bizonyosság, hogy meg kell halnia, vagy a zsoltárosnak, hogy napjaink elmúlnak Isten haragja alatt, mert gonosztetteinket orcája előtt napfényre hozza.

Az inséghelyzet abban a pillanatban jut tetőfokára, amikor Krisztus ezeknek az embereknek az asztalához ül. Most maguk előtt látják az "Isten Szentjét" (Jn 6,69; Mk 1,24), a tisztaságot, az ártatlanságot, az igazságot személyesen, és ezzel eltűnik az utolsó kétely is a tekintetben, hogy ők maguk mindennek éppen az ellenkezője. Ez az orvos nem csak mondja az igazságot, hanem ő az igazság, ha semmit nem szól is. Pusztán jelenlétével annak bizonyul. Itt mutatkozik meg, hogy az igaz-

*A teljes Krisztus távolsága a teljesen bűnös embertől.

**A valóság (Wirklichkeit) és igazság (Wahrheit) viszonyának taglalása a mai teológiában Martin Kähler erről szóló tanulmányával kezdődik: Dogmatische Zeitfragen III., 1913. 99.k. lapok.

ság emberek közötti viszonyt jelent. Krisztus nemcsak önmaga számára az igazság, hanem a többiek számára is, mert számukra sem önmagukban, sem Jézushoz való viszonyukban nem lehetséges többé a "mintha". Mihelyt ő a bűnösök barátja lesz, többé nem létezik az emberek között theathénai (színjátszás), a farizeusi látszat, a hamisság, a "mintha", hanem csak a tiszta igazság.

Csakhogy az az igazság, amely Krisztusban személyesen a bűnösök közé lép, egészen más, mint az, amelytől ők féltek. Ez az ember most a társuk lett. Hozzájuk hasonló. Miközben pedig hozzájuk hasonló lesz, megfordítva, őket is hasonlóvá teszi önmagához. Ha ő velük egy asztalhoz ül, akkor a különbség a bűnösök és aközött, aki nem bűnös, megszűnik. Tehát ők sem bűnösök többé? Ez hihetetlennek tűnik. Vagy inkább ez a mindannyiunknak feltett döntő kérdés, hogy hinni tudjuk-e ezt. Itt van az evangéliumok értelmében vett hit fogalmának az eredete és kiteljesedése. Az apostolok hittek Neki, mert erről az eseményről mondja a negyedik evangélista: Láttuk az ő dicsőségét — telve kegyelemmel és igazsággal (1,14). Krisztus nemcsak az igazság személyesen, hanem a kegyelem is személyesen. Az ő teljességéből vettünk mi mindannyian kegyelmet kegyelemre, és ez az, ami őt Mózesről, a törvényadótól megkülönbözteti (1,16-17).

Ez az az esemény, amire gondolunk, amikor a négy evangélista írásait, amelyek bennünket erről tudósítanak, evangéliumnak nevezzük. Törvényszerű esemény volt ez? Nem! A törvény szerint éppen az ellenkezőjének kellett volna bekövetkeznie. A törvény "büntetéssel fenyeget". A törvény szerint a vámszedő, a kereszten függő lator, a házasságtörő nő vétkeit meg kellett volna büntetni a gyermekeken harmad- és negyedízig. Krisztus azonban, ellenkezőleg, mindannyiuk vétkeit megbocsátotta. A törvény a szent és a bűnösök közé áthághatatlan korlátot állít. Krisztus ledöntötte azt, amikor a bűnösökkel egy asztalhoz ült, és ő, "az Isten Szentje", önmagához hasonlóvá tette őket. Ő maga, s ebben az evangélisták teljesen egyek Pállal, a saját személyére nézve a törvényt tökéletesen betöltötte. Amit azonban itt a bűnösökkel cselekszik, az a törvény ellen történik. Ez az evangélium a törvénytől nem csupán "a kijelentés világosságában" különbözik, hanem úgy, mint az éjszaka és a nappal, mint a kárhoztatás és a megkegyelmezés. Semmiképpen sem lehet összeegyeztetni őket. Kompromisszum sincs közöttük. Vagy megbocsátás, vagy megtorlás történik.

5.

(Krisztus halálának jelentősége)

Az evangélium azonban, amit az evangélisták eddig a pontig tanúsítanak, még nem teljes. A tanítványok hite és mindazoknak a bűnösöknek a hite, akiknek Krisztus megkegyelmezett, életveszélyes krízisbe került akkor, amikor Krisztust megfeszítették. Halála kétségessé tette számukra, hogy a kapott megkegyelmezésben valóban Isten felmentő ítéletét nyerték-e el. Isten maga győzte le ezt a kétséget, amikor őt feltámasztotta a halálból. Mindazonáltal a húsvéti tény mégsem indította őket arra, hogy Jézus halálára úgyszólván mint meg nem történtre tekintsenek. Az apostoli munkamegosztás ökonómiájában, amint az az Újszövetség irataiban előtűnik van, Pál különleges megbízatásának tűnik, hogy Krisztus halálát is mint evangéliumot értelmezze és mint üdvörténetet értesse. De itt is feltételezi a megértés a történetet, az értelmezés az evangélisták tudósítását.

Hogy viszonyul e szerint a tudósítás szerint Krisztus halála földi életéhez? Kiváltképpen ahhoz a tényhez, hogy a megbocsátást szembehelyezte a megtorlás törvényével? Mindenekelőtt világos, hogy a meghaló Krisztus a bűnösökkel szemben nem tanúsított más magatartást, mint az élő. Még az utolsó órában is megkegyelmez a latornak, tehát az utolsó leheletéig ellentmondott a megtorlás törvényének. A törvény szerint — az őt keresztre feszítőkre vonatkoztatva — emlékeztetnie kellett volna az Atyát arra a mondatra, hogy aki embervért ont, annak vérét kell ontani. Vagy arra: szemet szemért, fogat fogért, kezét kézéért, lábat lábért, égetést égetésért, sebet sebért, kék foltot kék foltért! Mert a megtorlás elve az ótestamentumi törvénynek alaptétele. Ehelyett ő Istentől bocsánatot kér gyilkosai számára.

Azután pedig az derül ki az evangélisták tudósításából, hogy éppen a bűnösökkel és az igazakkal szembeni eltérő viselkedése volt az, ami a keresztre juttatta, mert a törvényhez hűek a vádlói és bírái. "Nekünk törvényünk van, és a törvény szerint meg kell halnia" (Jn 19,7). Halála törvényes folyamat, egyszerűen azért, mert itt megtorlás történik. Így gondolják mindnyájan, a főpapok és írástudók, a csöcselék, amelyik egyetért, a katonák, akik a keresztre szegeznek. Mindenki fedve van, mert mindnyájan törvényesen cselekszenek. Itt ugyan gyilkosság történik, de a törvény mint az emberi viselkedés normája védi mindnyájukat a törvénytelenység vádjá ellen. Senkinek sem kell tehát magát ettől az eseménytől elhatárolnia. De nem is tudja magát senki ettől elhatárolni, mert mi mindannyian haszonélvezői vagyunk a törvény rendjének, nemcsak az egyes ember, hanem az emberiség egésze is.

De — a törvény itt mégis egy teljesen ártatlant sújt? Ez az állítólag törvényes eljárás a valóságban mégis abszolút tör-

vénytelen? Tévedés csúszott a dologba? Nem tudták a törvényhez hűek, hogy kit ítélnék el? Nagyön pontosan tudták! "Ez az ember sok jelt tesz", hangzott az első tanácskozásukon (Jn 11,47). Ezek ugyanazok a jelek voltak, mint amelyek a Keresztelőt bizonyossá tették afelől, hogy Jézus a prófétaí ígéretek beteljesítője volt. A törvényhez hűek azonban ebből azt a következtetést vonták le, hogy meg kell öletnie (50. v.). "Te vagy a Krisztus, az Áldottnak Fia?" — ez azt jelenti: te vagy a megígért Messiás? Így hangzik a törvényhez hűek fejének döntő kérdése a szinédrium előtt (Mk 14,61). És a vádlott igenje megalapozza a halálos ítéletet. A törvényhez hűek itt a törvény segítségével döntenek az ígélet ellen. Ennyiben Krisztus megölése ténylegesen törvényes eljárás. Itt azonban ismét megcáfolhatatlanul világos lesz, hogy a törvény és az ígélet, mégpedig az az ígélet, amelyik Krisztusban beteljesedett, kibékíthetetlen ellentétben áll egymással.

Mindenki, aki a törvény cselekedeteiből van, (vagyis azokból az, ami), mondja az apostol, átok alatt van (Gal 3,10). Ez a nomologikus, a törvényi egzisztenciának az átka, amely Krisztus keresztjén nyilvánvalóvá lesz. Ez háromféle értelemben is áll. Először: a törvény arra csábít, hogy mögötte elrejtőzék az ember. Ez volt az, amit Krisztus a törvényhez hűeknek a szemére vetett. Másodsor: a törvény Isten haragjának a szolgálatában áll (Róm 4,15). Elrejti az ígéletet, ellenkezik vele, és megakadályozza, hogy higgyünk neki. Harmadsor pedig, kibékíthetetlen ellentétben a Krisztustól nyújtott megbocsátással, megtorlást követel. Ezért van átok alatt az, aki nomologikusan él.

A meghaló Krisztus azonban nem csupán nyilvánvalóvá teszi a törvény átkát. Magára is veszi azt. Önként hal meg. Amikor megfeszítik, "a törvényszegők közé számlálták" (Mk 15,28). Pontosan ez volt az, amit akart, amikor "a bűnösök barátja" lett. Ezért csak halálában lesz teljessé küldetése, mert csak akkor nyeri el a maga teljes igazságát a mondat, hogy miközben hozzánk hasonló lesz, bennünket hozzá hasonlóvá tesz. Miközben önként meghal, pontosan azt akarja, amit törvényes vádlói, bírái, amit a nézők, amit mindenki akar. Ha azonban ezt ő maga akarja, akkor ő maga is vétkes a halálában, — mindenki vétkét magára veszi. Mások számára bocsánatot kér. A kör bezárult, mert egyvalaki most igazában magára veszi mindenki vétkét, amit valójában ők hordanak. Az egész emberiség vétkét hordozza.

Így tudósítanak az evangélisták, így értette Pál és a többi apostol Krisztus halálát, és ezzel arra tanítanak bennünket, hogy azt Isten ítélezése (Judikatur) felől értsük. Mert — és ez az utolsó — Krisztus, amikor önként hal meg, engedelmesen hal meg. Meghal, mert Isten azt akarja. Isten akaratának a betöltése azonban, amit teljesített, nemcsak a törvényhozói (legislatorisch) akarat betöltése, tehát a törvénynek mint életszabálynak a betöltése, hanem Isten ítélező (judikatorisch) akaratának a betöltése is. "Rábízta ezt arra, aki igazságosan ítélt"

(1Pt 2,23). Krisztus halála ítélet. Isten bíraskodik itt a megtorlás törvénye szerint. Az emberek egész nomologikus léte nemcsak feltárul itt a maga igaztalanságában, hanem mivel itt engesztelésre van szükség, halálos találatot is kap. Az engesztelés abban áll, hogy annak, aki Isten és ember között helyreállította az igazságot úgy, hogy igazában bűnössé tett mindenkit, éppen ezért meg kellett halnia. Isten ítélete, amely alá Krisztus mint mindenki bűnének hordozója odaállt, azt jelenti, hogy Isten ezt az engesztelést elfogadta. Minden emberi egzisztencia törvény szerinti átka megszűnt (Gal 3,13; Róm 3,25; 1Jn 2,2; 4,10; Zsid 9,28).

Mit jelent tehát Krisztus halála a törvény és evangélium viszonyára nézve? Mennyiben tartozik ez egyáltalán az evangéliumba? Mennyiben evangélium egyáltalán ez? Azt mondhatjuk, mindenekelőtt annyiban, hogy benne ígéret teljesedett be. Így értették az apostolok. Benne, mint valószínűleg Jézus maga is, az Isten Szolgájának helyettes szenvedésére vonatkozó prófétai ige beteljesülését látták meg (Ézs 53; Mk 10,45; 14,24; Csel 8,32.k.....stb.). Miközben a törvény ígérete azokra érvényes, akik azt megtartják, ez az ígéret a vétkeseknek szól, akik nem tartották meg, és ez annak a halálában teljesedik be, aki "bűnhődött, hogy nekünk békességünk legyen" (Ézs 53,5). Csakhogy éppen így teljesülhetett Krisztus halálában a törvény is mint a megtorlás törvénye. A megtorlás abban állt, hogy egyvalaki mindenkiért bűnhődött, hogy "az egyen végbement ítélet" által (di' henos dikaiómatos) mindnyájan részesei legyenek az életre szóló megigazulásnak (eis dikaiósin zoés, Róm 5,18). Éppen ezért evangélium Krisztus halála, mert "nincs tehát most már semmiféle kárhozzátó ítélet azok ellen, akik a Krisztus Jézusban vannak" (katakrima, Róm 8,1), mert Krisztus megváltott minket a törvény átkától, hogy az ígéret beteljesedjék (Gal 3,13.k.).

Törvény és evangélium dialektikus viszonyban? Kétségtelenül. Pontosan Krisztus halálában találkoznak össze. Ő betöltötte a törvényt, és beteljesítette az evangélium ígéretét. Kérdéses azonban először is, hogy vajon ezek Isten két beszédmódja csupán, amelyek közül az egyik a másiktól csak a "kijelentés nagyobb világosságában" különbözik. Ha ez így lenne, akkor Krisztus halála Isten utolsó szava lehetne, s kellene, hogy legyen. De nem ez a helyzet. Krisztus halála önmagában nem lenne evangélium a számunkra, hanem csak a megtorlás törvényének beteljesedése. Hogy éppen Benne teljesedett be a prófétai ígéret, az csupán abból a tényből, hogy az ember Jézus meghalt, nem olvasható ki. Sokkal inkább abból, hogy Isten "őt halálra adta bűneinkért és feltámasztotta megigazulásunkért" (Róm 4,25). Krisztus meghalt, hogy "megtörje a halál erejét, és az evangélium által világosságra hozza az életet és romolhatatlanságot" (2Tim 1,10). Csak a feltámasztás által evangélium is Krisztus halála. Mert csak általa lett nyilvánvaló, hogy minden dolgok új rendje, amit a földi Krisztus létrehozott, amikor

a megtorlás törvénye helyére a megbocsátást tette, hogy tehát ez az új rend Isten rendje volt, s az is marad. Ebben az új rendben azonban a törvénynek egyáltalában semmi mondanivalója sincs. Ahogy a halál hatalma elvétetett a feltámasztás által, úgy Istennek ez az utolsó szava a törvényt is végérvényesen elhallgattatta. Ha tehát a törvény és evangélium viszonyát dialektikusnak képzeljük el, tehát mint egy párbeszédet, akkor azt nem lehet úgy érteni, mintha Isten tegnap úgy, ma másként beszélne, holnap pedig megint úgy, mint azelőtt. És még kevésbé gondolhatunk arra, hogy az egyik nem mond semmi mást, mint a másik, csak éppen világosabban mondja, hanem hogy ebben a párbeszédben az evangéliumé a megfellebbezhetetlenül és visszavonhatatlanul utolsó szó.

6.

(Az ítélet nem kegyelem. A szabadság)

Másodsorban az is kérdéses, hogy azért, mert Krisztus halála nekünk a megkegyelmezést hozta, mondható-e, hogy az ítélet a kegyelem. Ez a ma széles körben elterjedt beszédmód Isten ítéletét ugyanúgy hatástalanítja, mint a törvényt az a megállapítás, hogy Istennek csak kegyelmes beszéde van. Az ítélet, ami Krisztus halálában végbement, csak ítélet volt, és ez az ítélet csak azért nem volt Isten végső szava, mert azt a feltámasztás követte, és csak mivel Istennek nem ez volt az utolsó szava, ezért szolgálhatta Krisztus halála a megkegyelmezést.

A megkegyelmezés ránk vonatkozik, hiszen Krisztusnak magának nem volt rá szüksége. S éppen ránk alkalmazva teljesen lehetetlen az a mondat, hogy "az ítélet a kegyelem". Az utolsó ítéletet itt egészen figyelmen kívül hagyhatjuk. "Aki nem hisz", mondja János evangéliuma, "az már ítélet alatt van" (3,18). Azt pedig senki sem tudja bebeszélni nekünk, hogy ez az ítélet azon, aki nem hisz, a megkegyelmezést jelenti! De Pál sem tartja az ítéletetés akegyelmet önmagunkra vonatkoztatva azonosnak. Hogy "a mi emberünk megfeszítettett vele", tudniillik Krisztussal, ez ítélet rajta és csak ítélet (Róm 6,6; Gal 5,24). Mert nem az ember nyer kegyelmet, hanem az új, vagy sokkal inkább: az újat csak a kegyelem teremti meg. Az új teremtés, ahogy Pál Róm 6-ban kifejti, Krisztus feltámasztásánál fogva történik, és ez ezért éppen olyan kevésbé azonos az ember halálával, mint Krisztus feltámasztása az ő halálával.

Az ő és újat közti páli különbségtétel révén a törvény és evangélium ránk való vonatkozása is új megvilágításba kerül. "A bűn nem fog uralkodni rajtatok, mert nem a törvény, hanem a kegyelem alatt éltek" (Róm 6,14). Ezt a Krisztussal együtt megfeszítettekről és a vele együtt feltámasztottokról mondja. Miért nem mind a kettő? Miért nem mind a törvény, mind a kegyelem alatt? Mert a kettő abszolút módon kizárja egymást. Pontosan azért, mert törvény és evangélium nem csupán úgy különböz-

nek egymástól, mint forma és tartalom. A törvény a megfizetés törvénye, nem csupán rossz, hanem jó értelemben is. Nemcsak büntetéssel fenyeget, hanem jutalmat is ígér. A kettő nem választható el egymástól. Aki nomologikusan él, az nemcsak a büntetéstől való félelemben, hanem a jutalom reménységében és reménységéből is él. Tehát nem a kegyelem alatt él, mert nem a kegyelemből él. Mert aki jutalmat remél, az igényt támaszt, és ennek következtében nem a kegyelemből él. Ha Krisztus, miközben a törvény átkától megszabadított bennünket, megszabadított a büntetéstől való félelemtől is, akkor a jutalom reménységétől is megszabadított bennünket. Sem az egyik, sem a másik nem határozhatja meg ezután az Istennel szembeni viselkedésünket, hanem Isten oldaláról egyedül a kegyelem, a mi oldalunkról egyedül a hit. A törvény kényszerű rendjének a helyére – és minden törvény kényszer, mert kötelezést tartalmaz – közénk és Isten közé az Isten gyermekeinek a szabadsága lépett (Gal 3,23-tól 4,7-ig).

Hogyan élhetnek azonban Isten gyermekei törvény nélkül? Nem kell a törvénynek nekik is megmondania, hogy "mit kell tenniük"? Nem fognak különben a libertinizmus szakadékába zuhanni? Ugyanezeket a kérdéseket fel kellett vetnünk már a földi Krisztusra figyelve is, aki minden fenntartás nélkül egy asztalhoz ült a bűnösökkel mint hozzá hasonlókkal. Az evangéliumok felelete világos: ahová "Isten Szentje" belép, ott elnémulnak a démonok (Mk 1,24.k.). Ő lesz tanítványai Mesterévé, azaz minden dolgok személyes mértékévé, a megtévésben, az elhagyásban, a szeretetben, az elszenvedésben. Mit kellene a törvénynek vagy mit tudhatna a törvény még mondani nekik? Jézus tanítványának nincs szüksége arra, hogy azt mondják neki: ne imádjon bálványokat, ne törjön házasságot, ne tegyen hamis tanúbizonyítást a felebarátja ellen. Nincs szüksége többé a törvény fenyegetéseire vagy a jutalom ígéreteire.

Amit a földi Krisztus a maga testi jelenlétével munkál, azt munkálja a Megdicsőült Lelkének elküldésével. Mihez van azonban még a törvényre szüksége Isten gyermekeinek, akiknek ismertetőjele éppen az, hogy őket "Isten Lelke vezérli" (Róm 8,14)? Nem a félelemnek a lelke az, akit ők kaptak (2Tim 1,7), – hogyan élhetnének még a törvény fenyegetéseitől való félelemben? Hogyan támaszthatnának a törvény szerinti jutalomra igényt ők, akik a Lélek által "az Isten ajándékát", tehát a kegyelmet ismerik (1Kor 2,12)? Azok, akik a Lélek szerint járva a test kívánságai ellen védve vannak (Gal 5,16)? Akik által a Lélek csodadolgokat visz végbe (3,5)? Akiket a Lélek megtanít arra, hogy mit imádkozzanak (Róm 8,26; Gal 4,6)? Akikben a Lélek a szeretetet munkálja, amely az egész törvény betöltése, sőt többet is, mint amit a törvény egyáltalán követelhetne, örömet, békességet, hitet (Gal 5,22)? Nem, ők a Lelket nem a törvény cselekedetein keresztül kapták (3,2), és mivel őket a Lélek irányítja, ezért ők nincsenek is többé a törvény alatt (5,18). Ahogy a törvény és kegyelem egymás ellen van, ugyanúgy van

TANULMÁNYOK

---

egymás ellen a törvény és a Lélek is. A törvény rabság (3,23), a Lélek szabadság (2Kor 3,17).

(Következik a befejező rész.)

Fordította: Ittzés Gábor

"Veletek vagyok minden napon, a világ végezetéig!" – ezt ígéri Jézus. Az, akié minden hatalom mennyen és földön, nem ellenünk van, hanem velünk. Ha úgy is látszik sokszor, hogy van valami pusztító, erősebb akarat felettünk, amely a legtisztább szándékunkat is tönkreteszi, a legjobb akaratú terveinket is összezavarja, szétrombolja azt, amit mi emberek boldogulásáért, békességéért és üdvösségéért teszünk és építünk. Ha érthetetlen keresztetek kell is hordoznunk, amelyek földre roskasztanak bennünket. Ő mégis velünk van. Ha nem értjük is útjait, ~~szólatait~~ mégsem ellenségünk, hanem hűséges Pásztorunk. Reménységgel nézhetünk előre, mert jön egy nap az idők végén, amikor mindenki meglátja Őt szemtől-szembe. Akkor majd megértjük útjait, felismerjük az érthetetlen kereszték értelmét. Akkor majd mindenki meglátja, hogy az ország, a hatalom és a dicsőség nem is volt és nem is lesz soha senki másé, egyedül Jézus ~~Krisztusé~~.

(Keken András - 1958. január)

Id. MAGASSY SÁNDOR

"EVANGÉLIKUS" HITTANKÖNYVEINK (3)

Több mint fél évvel ezelőtt kezdtem meg az Országos Presbiterium törvénysértő döntése nyomán monopolhelyzetbe jutott hittankönyveink kritikai vizsgálatát azzal a kifejezett szándékkal, hogy kimutassam: hittankönyveink csak nevükben "evangélikusok", tartalmukat illetően messze eltérnek a Biblia és Hitvallásaink tanításától. Újra emlékeztetnem kell arra, amit bevezetőmben írtam: nem arról van szó, hogy a "demokratizmus", ill. a "pluralizmus" eszméinek megcsúfolásával valamiféle egyéni szórszálhasogatás áldozataként dobom többek kétségtelen jószándékkal és sok fáradozással készített munkáját, hanem arról, hogy a jelenleg kizárólagos használatra engedélyezett tankönyveink alapvetően eltérnek azoktól a hitbeli értékektől, amelyek létjogosultságunkat a történelem folyamán folyamán fémjelezték, s amelyekhez mindenkor erkölcsileg (is) kötelező hozzámérni tanításunkat.

A Keresztyén Igazság ezévi első két számában hittankönyveink első két kötetét igyekeztem bemutatni. Az a reménységem, hogy mindaz, ami — természetesen csak kis töredékében — az Olvasó elé került, eléggé meggyőzően tárta fel a kijavíthatatlan és elhallgathatatlan hibákat. Újra hangsúlyozom: az ismertetettnél sokkal több a súlyos hiba; pedig az ismertetettnél sokkal kevesebb is elegendő volna — normális viszonyok között — a könyvek forgalomból való kivonására.

Normális viszonyok esetén egy másik tétel becsületes kimondására is szükség volna. Amennyiben felelős tényezők hittankönyveinket — hitvallásos kööttségektől függetlenül — jónak ítélik, abban az esetben fel kellene mondaniuk az "evangélikus — lutheri" örökség vállalását. Az "illetékesek" azonban az ismételt kérelmek és intelmek ellenére sem foglalkoznak a súlyos tanítási torzulásokkal, sőt — mint fentebb utaltam rá — ezeket egyenesen elősegítik törvénysértő rendeletükkel. Abnormis egyházi helyzetünket ez az évek óta tartó anomália is bizonyítja.

Ezúttal a harmadik kötet kerül sorra. Bibliográfiai adatai közül kiemelendő, hogy "második kiadás" és 1992-ben jelent meg az Evangélikus Sajtóosztály gondozásában.

Tudom, kinek hiszek (Hi. III.)

A címlap — hasonlóan a Hi. II.-höz — hibás. A bibliai ígét ugyanis súlyos torzítással idézi. Belső címlapján erre még külön felhívja a figyelmet, mivel ott a lelőhelyet is megadja. Pál azonban — jó teológushoz és egészséges hitű keresztyénhez illően — nem azt írja a hivatkozott 2 Tim 1,12-ben, amit a hittankönyvírók nagyvonalúan a címlapra hevenyésztek, hanem ezt:

"Tudom, kiben hiszek." A két megállapítás között óriási a különbség. "Hinni valakinek" azt jelenti, hogy "igaznak, valóságosnak, megfelelőnek, helyesnek fogadom el az állítását, véleményét, vagy akár életfolytatását is". Ellenben "hinni valakiben" azt az egzisztenciális bizodalmat jelenti, amely csak Istent illeti meg (Jer 17,5.7), s amely a lutheri (valóban evangélikus) teológia sajátos tartalmát is hordozza. Többről van szó fogalmazási pongyolaságnál. Már a címnél megragadható az antropocentrikus, etizáló "diakóniai teológia" és a teocentrikus, krisztocentrikus lutheri teológia közötti alapvető elentét. Az egyik ugyanis az ember döntésével, a másik viszont az Isten munkájával kapcsolja össze a hitet.

Sem a lapunk szabta terjedelem, sem kritikai írásom alap-témája (a monopelhelyetbe juttatott hittankönyvsorozat biblia-és hitvallásellenes jellegének feltárása) nem teszi lehetővé azt, hogy a koncepcionális, ill. egyéb hibákra részletezve kitérjek. Néhány mozzanatot még így sem hagyhatok említetlenül.

A koncepció – a Hi. III. legfontosabb tetteit tekintve – még elfogadható volna. Az Apostoli Hitvallásra (és helyenként annak Kiskátéban található magyarázatára) épül a mondanivaló arról, hogy mit vallunk Istenről, az emberről és Jézus Krisztusról. A részletezéssel azonban már baj van. Érthetetlen ugyanis, hogy Mózes Izráel népének sanyarú szolgasorsával, a kivonulást Egyiptomból, a pusztai vándorlást a szövetségkötéssel és a honfoglalással miért erőlteti bele az I. hitágazat egyetlen – és kizárólag a teremtésre vonatkozó – mondatába. Érthetetlen, hogy miért veszi a Biblia "teremtő és titokzatos, fenséges Istenről" szóló többrészes hitvallását az "ember-ről szóló vallomások" kategóriájába. Érthetetlen, hogy miért kapcsolja az Apostoli Hitvallásban szintén nem szereplő "etikai többletet" a Jézus Krisztus személyével és váltságművével kapcsolatos alaptételéhez. Hol talál bibliai (és hitvallásos) alapot ahhoz, hogy a modern ember önimádatának felhangjaival szóljon az emberről, aki "Isten remekműve"? Milyen didaktikai és teológiai szempont indokolja, hogy amikor Jézus Krisztus és váltságműve a meghirdetett főtétel, akkor az emberi élet gyümölcstermése, a másként gondolkodók megbecsülése és az "utolsó hely" alázatos keresése, ill. megtalálása, tehát bizonyos emberi feladatok elvégzése foglalja el a tanulnivaló jelentős részét, azt is úgy, hogy valamennyi alegységben súlyosan torzul a bibliai szöveg eredeti értelme? Ismétlem: ezeket a problémákat most csak jelezni tudom. Készséggel szolgálok azonban részletes bizonyítással bárkinek, aki igényli.

Úgy vélem, az jár a legnagyobb haszonnal, ha ebben a cikkben a Hi. III. két összefüggő egységét próbálom áttekinteni. Az egyik az ún. "őstörténet", amely maga is hitvallás, ugyanakkor a keresztyén ember mindennapi életében is nélkülözhetetlen alaptételeket közöl. A másik pedig Jézus passiója (szenvedéstörténete), amely a tankönyvek etizáló, emberközpontú szemléletéből adódóan hittantanításunk "neuralgikus pontjai" közé

tartozik, s amely problémára már az imént említett koncepcionális zavar is élesen rávilágít.

Az ún. "őstörténetnél" — akár használjuk, tanítjuk ezt a szakkifejezést, akár nem — mindenképpen hangsúlyt kell helyezni arra, hogy a tanítandó valamennyi egység nem "történet" a szó bevett mai értelmében, hanem a Bibliánkban található legősibb hitvallás Isten személyéről és teremtő (ugyanakkor üdvözítő!) tetteről, valamint az emberről és az embert világba helyező isteni rendről.

A hitvallás "elbeszélés" formájában jelenik meg. Olyan tehát a jellege, a "műfaja", mint egy példázatnak. Ennek szem előtt tartása azért fontos, mert a példázat mondanivalója mindig "becélzott": valamilyen konkrét kérdésre ad egzakt választ. Aki tehát magyarázza, nem teheti meg, hogy szabad tetszése szerint emelget ki (vagy szorít háttérbe) belőle részleteket és tesz meg főmondanivalónak. Minden esetben alázatosan és kizárólagosan azt a főmondanivalót kell megszólaltatnia, amelynek érdekében a példázat elhangzott és a Bibliába került. ... Ezt az elvet a Hi. III. (is) következetesen figyelmen kívül hagyja. Amennyire sajnálatos, olyan természetes jelenség ez ott, ahol a bibliai elbeszélések (történetek) pedagógiai segéd-eszközként kapnak csupán szerepet az egyébként tiszteletre méltó és érvényesítendő nevelési szempontok szolgálatában, a "légy jó és kerüld a rosszat" alternatívájában következetes felmutatásában.

Teológiai szempontból biztosan képtelenség, de pedagógiai szempontból sem helyeselhető például az a kérdés, mely szerint "mit gondolsz, Ádám visszatarthatta volna Évát a bűntől?" Pedagógusok az elsődlegesen illetékes szakemberek annak eldöntésében, hogy egy vegyes osztályban szerencsés-e olyan kérdést feltenni, mely — nem is olyan "impicite"! — károsan, igaztalanul és egyoldalúan megkülönbözteti a "gyenge, esendő, bűnre inkább hajlamos nőt" a természetesen "erős férfitől"? Én mindenestre — mint ötgyermekes családapá, aki négy évtizede hitoktató és három leendő hitoktatók, főiskolai keretek közötti oktatója vagyok — tisztelettel ámde a leghatározottabban tiltakozom ellene. Különösen tiltakozom, mint a Szentírást, a lutheri teológiát és hitvallásainkat tiszteletben tartó teológus. Ádám és Éva "esete" nem azonosítható Hittanos Józsika vagy Hittanos Juditka ablaktörési "esetéhez", amelyet ki lehet elemezni az igazmondás, a vétek bevállása vagy áthárítási kísérlete, a bűnbánattartás megléte vagy hiánya szempontjából. Rádásul ez az elképesztő gondolat annyira tetszik a Hi. III. szerzőinek, hogy még egy kérdéssel bővítik az anyagot: "Mit gondolsz, mit kellett volna Ádámnak és Évának tennie, amikor Isten felelősségre vonta őket? Hogyan szabadulhattott volna meg bűnétől az ember?" Figyeljük meg: a gyermekeknek azt akarjuk megtanítani a hittanórán, hogy az ember saját maga hogyan rendezheti el tisztességgel az elrontott ügyeit. Mert megoldhatja! Csak be kell vallani becsülettel, csak nem szabad át-

hárfítani a felelősséget másokra, csak bünbánatot kell gyakorolni! És persze meg kell fogadni, hogy "máskor nem leszek rossz!" A bibliai eseményleírás viszont ezzel a beállítással szemben azt hirdeti, hogy a "remekműbe" – fatális módon – perszem került és a "tökéletes gépezet" egyszerűen csődöt mondott. Nem elhanyagolható, hogy mindkettő, s hogy mellékes az iddelőny vagy időhátrány. Az pedig különösen szem előtt tartandó, hogy a hittanórán nem azt tanulják meg a gyermekek, amelyre már burkoltan, s csak az Újszövetség fényében érthetően az I Móz 3,15 is utal, miszerint egyedül Jézus győzi le az "ember megrentója Sátánt"! Nem azt tanulja meg, hogy "mindenek Jézusra nézve teremtettek" (Kol 1,16), vagyis hogy az "istenképűségünk": az ún. "imago Dei" csak a Krisztus Jézusban teljes, és hogy ez már benne volt Isten teremtési tervében! Mindezek helyett – ismétlem – azt tanulja, hogy miként lehet Krisztus nélkül is rendezni a felgyült számlákat! Kevés ennél hitvallás- és bibliaellenesebb tételt lehet olvasni és tanulni a hittankönyveinkből, melyeket egyházi vezéreink jóváhagytak, teológusaink professzorai ellenvetés nélkül elfogadtak, végül Országos Presbitériumunk kötelező és kizárólagos használatra kijelölt.

Az egységnek a Hi. III. "Az elveszett és megítélt ember" címet adja (10. §., 45-49.), holott még ebben a fejezetben is az ígéretét megtartó és szavának komolyan vételét számon kérő Isten áll a középpontban. Az is feltűnő, hogy lényegében ugyanaz a címe a "Bűnesetnek" is, mint ami az "Üzönvíz" elbeszélésének (12. §., 52-55.). A Hi. III. mondnivalója ezen a ponton sem találja el a Biblia üzenetének lényegét. Az "Üzönvíz" elbeszélése még az Újszövetség világába belerekedőknek is messzemendően többet mond Isten ítélettartásánál, noha természetesen nem vitatható, hogy az ítélettartás bejelentése, aztán megvalósítása az események kiindulópontja és egyik fontos eleme. A döntő mozzanat azonban másutt található: Isten – mint a teremtéskor a "tóhú vá bohút" vagy éppen a "semmit" – megszólítja (a közelebről nem ismert) Noét, aki az isteni szót komolyan veszi, bárkát készít magának és övéinek, (...) és megmenekül a pusztulásból. Pedagógusnak is jobbak a Biblia szentírói a modern hittankönyvet készítőknél, mivel nem azon fantáziálnak, hogy Adáméknak mit kellett volna másként csinálniuk a büntetés elkerülése érdekében, hanem egyszerűen és világosan bizonyosságot tesznek arról: mi a következménye annak, ha az ember nem Isten szavára épít, és mi a következménye annak ha ezt megteszi. Ez egyébként – sajátos módon – a lutheri teológia (egyik) alaptétele is, melyet minden hittanos gyermek versbe foglaltan ismerhet már az első év karácsonyán: "Ha készik is segítsége, Ha várat is magára, Nincs kétségem, szava igaz, Ígéretét beváltja! Bízál, hű népe Istennek, Ti szülőtti Szentlelkének, Csak várjátok az Urat!" (ÉK 402,4). Hozzá kell tennem: ezt a kulcsfontosságú énekverset egyetlen jelenleg használatos hittankönyvünkben sem lehet megtalálni....

Ebben az összefüggésben a "Kain és Ábel" elbeszéléséről szö-
lok végül kissé részletesebben. A leggyakoribb értelmezése ko-
rábban "a bűn eláradása" volt. Gyermekkorom óta őrzöm azt az
emléket, mely szerint Kain bűnéből megtanulhatjuk, hogy az
Ádámék bűne újabb és még súlyosabb bűnöket szül. Megláthatjuk
azt is, hogy nemcsak az állat és növényvilág, hanem az emberi
kapcsolatok területén is bekövetkezik a rombolás. Ma már azt
is hozzáteszem, hogy ez a tétel is csupán egy részlelemét adja
vissza a bibliai eseteleírásnak.

A Hi. III. lényegében visszatér ehhez a részlelemhez, csak
másképpen fogalmaz, amikor Kaint állítva a középpontba, az
embertársáért felelős emberről (11. §., 49-52.) ad tanítást.

A cím semmiképpen nem jó. Kain ugyanis nem az emberi fele-
lőtlenység negatív példája, hanem a testvérgyilkosságé. A magyar
nyelv valamelyes ismerete és tisztelőben tartása megóvhat
attól, hogy összekeverjük a két teljesen különböző kifejezés
tartalmát. A tanegységben egyébként a "felelőtlenység" bűne elő-
sem kerül többé, noha a cím mint főgondolatot emelte azt ki.
Helyette az irigység, a bizalmatlanság, a makacsság és a harag
elvetendő jellemtulajdonságai kapnak hangsúlyt. (A "felelőt-
lenség" bűnéről, illetve a "felelősség" erényéről vélhetőleg
az oktató ravaszkodása segítségével lehet újra szólni, amikor
"más szavakkal" kell megfogalmazni – a Hi. III. előírása
szerint – a "talán" őrizője vagyok az én testvéremnek?" kérdé-
sét). A Hi. III. hűségesen kitart ezen a ponton is a maga eti-
záló, antropocentrikus látásmódjának érvényesítése mellett.
Hosszan időzik az emberi harag ismérveinek taglalásánál. Támog-
gatja – elsősorban, mint számolhatatlanul sok más helyen is –
a katolikus teológiát, amikor egy külön kérdést szentel a harag
és indulat legyőzhetőségének. Egy szava sincs azonban a bibliai
elbeszélés kezdetével kapcsolatban. Érthető: a szentszöveg
ugyanis Istenről mond valami nagyon fontosat. Azt mondja el,
hogy csak Isten kérdezhet minket, mi nem kérdezhetjük Őt tettei
indítékai felől. Textusunk eleje az ún. "Deus absconditus"
(azaz: "elrejtőző Isten") problémájával szembesít. Nemcsak
azért kulcsfontosságú mozzanat ez, mivel Luther istenélményének
ez az alapja és teológiájának ez a kiindulópontja. Ha nem így
volna is, kihagyhatatlanul benne kellene lennie minden hitok-
tatási anyagban.

Két egészen egyszerű gyakorlati vonatkozásra szeretnék csu-
pán utalni. Az EGYIK a bűnesetelbeszélésnél törvényszerűen
elhangzó kérdéssel kapcsolatos nehézséget hidalja át. Az isteni
tett(ek) okát, magyarázatát kutató gyermeki kérdésre – minél
előbb, annál jobb! – feleletet kell adni: Isten tettei nem
bírálnak és nem mindig érthetőek. Istennek "titkai" vannak,
melyeket gyakran hosszú idő és sok küzdelem után értünk csak
meg. Az is előfordul, – nem is egyszer! –, hogy titkai később
sem tárulnak fel előttünk. A "Kain és Ábel" elbeszélésnek
különös bevezetésében azért nincs magyarázat arra, hogy miért
fogadja el Isten Ábel áldozatát és miért utasítja vissza

Kainét, mert ezzel akarja kimondani a Biblia azt a fontos tanulságot, hogy Isten nem képzelhető el úgy, mintha "tökéletes ember" volna. Isten ugyanis teljesen más, mint mi, vagy a szüleink, egyáltalán az emberek. Mert Isten – Isten.

A MÁSIK az elbeszélés végével kapcsolatos. Nyilvánvaló, hogy a "szemet szemért" elv gyakorlatában természetes volna a halált okozó testi veszélyeztetés bűnének halálos ítélettel való kiegyenlítése. Az Isten érthetetlen döntésének (1 Móz 4,1-5a), majd Kain testvérgyilkosságának (1 Móz 4,5b-8) leírása után azért következik a színes kiegészítő elemekkel megtűzdelt párbeszéd Isten és Kain között arról, hogy most már ő is ki van szolgáltatva a bosszúállásnak (1 Móz 4,9-14), mivel a Biblia a "jogos vérbosszú" isteni tilalmával akarja útját állni egy káros társadalmi folyamat elterjedésének "legitimálásának" Izrael népe körében (1 Móz 4,15). Azért fontos erre rámutatnunk, mivel ismételten előkerül a bibliai elbeszélések tanításánál az a tény, hogy a nép vagy egyesek azért imádkoznak, hogy Isten álljon bosszút értük valamilyen törvénytelenység, vagy egyáltalán a (méltatlan) szenvedés okozásáért. Ezekben a pontokon kivétel nélkül elmarasztaló pedagógiai ítélet születik, noha éppen arról van szó, hogy az illető nem maga akarja a bosszúállást végrehajtani, hanem Istenre bízta azt. Más szóval: "azonosulni" kíván az Isten kijelentett akaratával (tilalmával), s ezzel a "legyen meg a Te akaratod" kérésnek megadja a nehéz, de szép, életet tartalmazó tartalmát.

Érdemes felfigyelni arra a tényre, hogy ebben a megközelítésben is jelentős súlyt kap a bibliai részlet etikai mondánivalója, pedig a "dac", a "düh", a "makacsság" és az "irigység" sablonszavai elő sem kerülnek a tanegység tárgyalása során.

Az újszövetségi anyagból Jézus passióját emelem ki. Mivel a Hi. III. nemcsak részletesen tárgyalja Jézus szenvedését, halálát és feltámadását, hanem egyszersmind le is zárja a tematikát, mindenekelőtt visszatekintek a Hi. I-II. anyagaira is.

Érdekesnek tartom, hogy a Hi. IV. már nem említi a passió egyetlen elemét sem: csak Péter tagadásával (33. §., 132-134.) foglalkozik a Caesarea Philippi mellett történt bizonyágtétele folytatásaként (és a III. hitágazat témakörébe utaltan). Azért fontos ezt a mozzanatot már most említenem, mert a hittanos gyermek egyedül itt találkozik a tankönyvek eltorzult koncepciójának következményeként Jézus szenvedésjövendölésével, aminek ismerete nélkül a passió nem tanítható. Groteszk dolog ugyanakkor bizonyos részletek túladagolásával találkozni például oly módon, hogy Jézus jeruzsálemi bevonulását a Hi. I. (24. §., 54-55.) és a Hi. III. is tárgyalja (25. §., 97-100.), mégpedig mindkettő hasonló módon Jézus alázatát, valamint szolgáló szeretetét domborítva ki. Páldátlan, hogy elválaszthatatlanul összetartozó kijelentés-elemeket ilyen brutálisan szakítsanak el egymástól és fosszanak meg valós értelmüktől. A Hi. I.-ben a sikert sikerre halmozó Jézus az emberi gonoszság áldozataként hal hősi halált a kereszten, a Hi. II. szerint

pedig a barátság önfeláldozó gesztusát gyakorolva szenved el a mártíriumot. A Hi. III. sem tud teljesen szabadulni ettől a divatos teológiai tévtantól, amikor beveszi a szüvegébe azt, hogy "Jézus az emberek iránti szeretetből még ünnepnapon is gyógyított" (96.), majd a szeretet kiemelésével utal Lázár feltámasztására, s ezzel az evangéliumi mondanivalót az egyik legdöntőbb ponton hamisítja meg, mert elhallgatja a késlekedés tényét, és kiszámíttóságát. Mégis – a többi könyvvel szemben – található benne két pozitív mozzanat. Egyfelől az, hogy Jézus passióját szorosan kapcsolja Lázár feltámasztásához, másfelől az, hogy a csodatétel közvetlen következményei sorában megemlíti Kajafás jóslatát, mely egyben a Krisztusra vonatkozó megváltói próféciák rendkívül fontos darabja. Bár ugyanígy szerepelteti a Zakariástól való próféciát (Zak 9,9) a Jeruzsálemi bevétel tanegységében, mégis hiányérzetünk támad. Mindkét idézetnél elmarad annak nyomatékos kifejezése, hogy Isten ígéretei teljesednek be mindabban, ami történik és történni fog még az elkövetkező három napban!

Így lehet megragadni a "diakóniai teológia" és a lutheri teológia alapvető különbözőségét a hittankönyvek koncepcionális eltéréseiben: abban, hogy az előző mindig az emberre és az emberi folyamatokra van tekintettel elsősorban, az utóbbi pedig az Istenre és az isteni folyamatokra. A passió részletes tárgyalását a Hi. III. hét egységre bontottan végzi el, s a feltámasztás történéseinek elmondására is négy egységet szán. Általában elmondható, hogy törekszik a korrektségre. Fontosnak érzem, hogy legalább utalásszerűen papírra kerüljön ez a megállapítás is. Azzal együtt, hogy problémák (sőt hibák) ezekben az egységekben is akadnak. A rendelkezésemre álló terjedelem, ill. a kritika alapiránya csak azt teszi lehetővé számomra, hogy egy olyan tanegységet tegyek végül vizsgálat tárgyává, amely jelentősen elüt a passió egyéb anyagától.

Jézus a Gecsemáné kertben a tulajdonképpeni cím, mely aztán a tématisítás során a "Legyen meg a Te akaratod!" főcímet kapta (28. §., 105-107.).

A pedagógus-hitoktatók megfigyeléseit összegező – korábban már idézett – iratunk szerint a "főszöveg" ismételten megváltoztatja azt az igét (Mt 26,36-46), melyet feldolgoz. Átformálja Jézus szavait akkor, amikor "az Emberfia ellenfelei kezébe adását" felcseréli az "ellenség kezébe adnak" formára, noha nem mindegy, hogy a fogalmazásban milyen kifejezések szerepelnek. Míg egy korábbi egység "főszövegében" pontosan az anyagi "üdvözlégy" található, addig itt Judás ugyanolyan köszöntését "légy üdvözölve" formában olvassuk. Nemcsak indokolatlan szöveg módosításról van szó, hanem a gyermekeket (és tanítóiakat) zavaró következtelenségről is. (Vö. Magassy K.: Hitoktatási tapasztalatok, 28.). A sor még folytatható. A bibliai szöveg tartalmát változtatja meg például az a betoldás, mely szerint Jézus ezt mondta volna tanítványainak: "Virrasszatok és imádkozzatok velem", holott ezt sem a megadott mátéi textusban,

sem a parallelhelyeken nem lehet megtalálni. Érthetetlen az is, hogy a "főszöveg" Péter kardrántását kiemelkedő mozzanatként tanítja, holott sem a megadott textus (Mt 26,36-56), sem a parallelhelyek (Mk 14,32-50.; Lk 22,40-53) nem szólnak erről. Sőt! Éppen a Hi. III.-nak kiemelésével szemben érzékeltetik, — "egy pedig azok közül, akik Jézussal voltak", — hogy lényegtelen, ki volt a kardot rántó személy. A "beemelés János evangéliumából való, ahol viszont az összefüggés tanúsága szerint éppen az a fontos, hogy "nevesítve" legyen a főpap szolgájára támadó tanítvány (Jn 18,2-27). Márk evangéliumából betoldja Jézus imádságába az "Atyám, minden lehetséges neked" (Mk 14,36) kitételt, ugyanakkor kihagyja, hogy Jézus "gyötrődni kezdett", és könyörgésébe belefoglalta a "ha lehetséges" szavakat, melyek viszont benne vannak a megadott textusban. Alig észrevehetően — egy "az" szócska betoldásával — átfogalmazza az evangéliumi kijelentést, így aztán az "eljött AZ az óra" pusztán arról beszél, hogy az ember (az "ellenségek"!)- által alkalmasnak tartott idő érkezett el, amit persze azért Jézus előre lát; de kilúgozódik az a tartalom, mely a megadott textusban félreérthetetlenül benne van: "eljött AZ óra", vagyis az az alkalmas idő, melyet az Isten szabott meg és jelölt ki. Végül még egy különösen durva betoldást kell megemlítenem: "A tanítványok pedig félelmükben mind elfutottak". Ez a súlyosan terhelő minősítés sem az evangélium szövegében, sem a parallelhelyeken nem fordul elő.

Már ez a rövid szemle is meggyőzhet afelől, hogy mennyire nem formálisak a kifogások. Még világosabbá válik a probléma akkor, ha a "főszöveg" és a "feldolgozás" egészét vizsgáljuk.

Rossz már a textus perikopálása (azaz: körühatárolása) is. Lehetetlen helyesen tanítani a Gecsemáné-kerti történéseket úgy, ha kimarad a közvetlen előzmény (Mt 26,30-35), benne ezzel a döntő fontosságú mondattal: "Mindnyájan megbotránkoztok Bennem ezen az éjszakán!", ami az egyetlen korrekt indoklását adja a tanítványok szétfutásának, (s ugyanígy Péter Krisztus-tagadásának is a főpap udvarán!). Ezért súlyos tévedés a bevezető néhány mondat, függetlenül attól, hogy tartalmát tekintve kiemelkedő mértékben rossz: "Ha valakinek a halállal kell szembenéznie, egyedül marad. Az egyedül maradt ember segítsége az imádság, mert a bátorságért imádkozni lehet. Jézus tanítványaival együtt kiment az Olajfák hegyére". Stb.! (Hi. III. 105.). A kiindulási pont az, hogy az ember mindig egyedül marad a halállal szemben, s ebben a helyzetben egyedüli segítsége az imádság a bátorságért. Hogy elmúlik-e a halálfélelem, az persze kérdéses; mindenesetre van rá esélye. Jézus is ezzel próbálkozik. Három tanítványt kiemel a közösségből és magával víve őket azt kéri tőlük, hogy segítsenek neki imádkozni. Együtt mégis hatásosabb lehet a könyörgés. Őrült pech, hogy hiába noszogatja őket, minduntalan elalusznek, egyszerűen képtelenek vele a közös tusakodásra. Közben megérkezik Judás a fegyveres kísérelével, s némi tisztázó beszélgetés, meg az

áruoló csókja után megtörténik az elfogatás, hiába valónak bizonyul a tanítványok egyikének (Péternek) fegyveres ellenállása. Amikor a szomorú fordulat bekövetkezik, a tanítványoknak inukba száll a bátorságuk és szétfutnak, ki merre lát. — Így áll előtűnk a Gecsemáné-kerti történés a Hi. III. értelmezett átirásában.

A "feldolgozás" elmélyíti a "főszöveg" mondanivalóját. Jézus egyedül van, de az imádság segítségével leküzdí a magáramaradottság terhét. A tanítványok semmi segítséget sem nyújtanak Jézusnak a tusakodásában, így aztán kénytelen minden emberi hozzájárulás nélkül felismerni, hogy voltaképpen miért is jött le a mennyből a földre. Ezt ugyanis korábban még csak nem is sejtette. Ennek a felismerésének birtokában aztán önként tudja vállalni a halált, nem kell rákényszerítenie senkinek.

Az evangéliumok egyharmadát kitevő Passió a valóságos emberre LETT valóságos Istennel szembesít, melyet a Niceai Hitvallás foglal össze tétélesen, lezárva egy több évszázadon át ívelő kemény és keserves hittani küzdelmet. A Hi. III. 28. §-a a maga egészében is, különösen azonban a "feldolgozás" (3) kérdésére adott feleletében nyíltan és egyértelműen a valóságos Istenné VÁLÓ valóságos emberrel szembesít, melyet az ún. "adoptianizmus" ősi tévelygése képvisel. (E tanítás lényege: az eredetileg "ember-Jézus" a szenvedés és váltságghalál engedelmes vállalásával kivívta, hogy Isten "adoptálja", azaz a fiává fogadja.) Lássuk ennek ismeretében az ominózus felelet idevágó néhány mondatát: "Jézusnak sem volt könnyű szembenézni a halállal. De amikor felismerte, hogy Isten azt akarja, hogy halálával szabadítson meg a bűneinktől, akkor önként vállalta a halált, és ki tudta mondani: Legyen meg a Te akaratod!" (Hi. III. 106.)

Különös, de történeti tény: akkor a szorosán vett "theologia" — az "egyistenhit" — állott a "krisztológiai probléma" háttérében; most viszont az "anthropologia" — az emberközpontúvá torzult diakóniai teológia! — vetíti elénk ugyanazt a "krisztológiai problémát". Éppen ezért ennek a teljesen félre sikerült tanítási egységnek végére nem a Hi. III. szerzői által javasolt "Jézus sebeidnek mélye" kezdetű ének (ÉK 197,1) való, hanem az a lutheri énekvers, melynek könyörgése is, ténymegállapítása is időszerű intelem:

Tarts meg Urunk szent Igédben,
Végy erőt ellenségeinken,
Kik szent Fiaidat támadják,
Hogy trónodról letaszítsák!

(ÉK 255,1)

(Vége következik.)

BOTTA ISTVÁN

MELANCHTHON ÉS LUTHER

(A szerző "Méliusz Péter ifjúsága" című monográfiájából (Akadémiai Kiadó 1978) közöljük ezt a részletet a reformáció ünnepe alkalmából, emlékezve a "lutheranizmus atyáira", akik személyiségük megannyi különbsége ellenére mindhalálig egyek voltak az evangélium hitében és szolgálatában. A közléssel egyúttal kifejezzük örömünket, hogy Botta István testvérünk és szerkesztőtársunk felépült betegségéből.)

Melanchthon 1518. augusztus 29-én tartotta székfoglaló beszédét a wittenbergi egyetemen, s ezen Luther is jelen volt. Perbe szállt a skolasztikus tudománnyal és módszerrel, de védelmébe vette az igazi arisztotelizmust. Beszélt a humanista tudomány és teológia kapcsolatának szükséges voltáról. Fő érve az volt, hogy a képzetlen teológus a legnagyobb csapás, mert tanításába számtalan hiba csúszhat és ezáltal sokakat eltévelyíthet. (CR 3,362. 11,280.)

Ez az új, nagy hatású egyetemi oktatási program megragadta Luthert, Melanchthon pedig Luthernek került életre szóló hatása alá, s lett legfőbb teológiai, reformátori munkatársa.

Első találkozásuk nemcsak a reformáció sorsára, de a reformáció alakulására is döntő jelentőségűvé vált. Luther nem sokkal később e melanchthoni iránymutatás alapján, vele együttműködve adta ki iskolai-oktatási programját, amely a reformáció humanista nevelési elveit tartalmazta s korszakalkotóvá vált a polgárok képzése, a népnevelés történetében. Európa sok más országa mellett a magyarországi nevelési rendszereknek is alapjává és mintaképévé lett.

Melanchthonból pedig Luther hatására "az igaz tanért fáradozó teológus" lett, amint Wilhelm Pauck jellemzi. Kezdeti célkitűzését soha nem tévesztette szem elől: humanista-teológus maradt élete végéig. Megelégedett a "baccalaureus theologiae" kvalifikációval, a doktorátust nem akarta megszerezni. Munkásságában mégis nemcsak kiváló humanista, hanem elsőrendű szakteológus is kívánt lenni. Wilhelm Maurer a humanista és reformátor Melanchthonnal foglalkozó művében "laikus keresztyén"-nek nevezi, fő érvként arra hivatkozva, hogy soha nem akart szószékre lépni és prédikálni. Ez a minősítés azért is elfogadhatatlan, mert teológiai grádusa volt s egyetemi előadója a teológiai karnak. Wilhelm Pauck sem tudja "nem teológus"-nak ("Nichttheologe") tekinteni azt, aki az "Ágostai Hitvallás"-t, az "Apológiá"-t (a lutheránus egyház két legalapvetőbb hitvallási iratát), s a kétszáz évig felülmúlhatatlan mintadogmatikát, a "Locí communes"-t szerezte, amelyet a választó tanok

kivételével zömében átvettek a helvét teológusok is, és amely ugyancsak a választó tanoktól eltekintve a magyarországi helvét irányú teológiájának legmeghatározóbb kézikönyvévé lett. Pauck "humanista-teológusnak" nevezi, s úgy vélem, hogy jellemzően, mert lényében és tanításában humanizmus és teológia összeötvöződtek. Kálvin egy levelében "korunk legnagyobb teológusá"-nak nevezi. (Pauck 14,24. — CR 43,216.) Ugyanígy látja őt Bornemisza Péter is. "Károly császár is látná Filep Melanton alázatos voltát és együgyűségét az ő csikbek testecskejébe... nem tudta megbecsülni, kilső szemmel nézvéen reá. De ha világos értelemmel beszélgetett volna vele, eszébe vehette volna, hogy mása e világon nem volt a kis fonnyadt emberecskének e tájban." (RMNY I. 422, 431. — P IV. 868.)

Fel kell vetnünk mégis a kérdést, hogy miért nem prédikált és végzett papi funkciót? Bár ő maga nem egyszeri unszolásra azt válaszolta, hogy nem tud prédikálni, arra nem is alkalmas, úgy gondolom, hogy fő oka mégis az az elv volt, amelyet az "Ágostai Hitvallás" XIV. cikkében ő maga fogalmazott meg "Az egyházi rend"-ről, amely szerint "nyilvánosan senki más se tanítson és szolgáltaassa ki a szentségeket az egyházban, csak az akit erre szabályszerűen elhívtak (rite vocatus)". A cikk főleg az anabaptisták és más rajongók ellen készült, akik a lelkészi szolgálatot elvetve azt tanították, hogy a gyülekezetben bármilyen hívő prédikálhat és kiszolgálhatja a szentségeket... A szükség Melanchthont mégis arra kényszerítette, hogy bizonyos zárt körben az istentiszteleti liturgia mellőzésével igehirdetéseket tartson, s éppen a magyar diákok számára, akik Luther német prédikációt vagy némettel elegyített latinságát nem értették, de Luther halála után sem épülhettek a német nyelvű istentiszteleteken. Először lakásán, majd az egyetem előadótermében tartotta ezeket az igehirdetéseket, amelyekből "Postillá"-ja, prédikációs könyve született. (CR 24, 13, sk., 29. sk.) Súlyom Jenő mutat rá, hogy Melanchthonnak ez a liturgia nélküli istentisztelete is hozzájárulhatott némely magyar lutheránus reformátornak istentiszteleti purizmusához. Bornemisza egyszerű liturgiájának gyökereit részben itt kereshetjük. (Súlyom: Melanchthon 181-182.) De a magyarokra való pártatlan hatását is kereshetjük ebben az őket külön felkaroló szerepében. Melanchthon azonban e szükség-igehirdetések ellenére sem prédikátor, hanem "praeceptor" akart maradni, humanista tudósként a polgári értelmiség egyetemi oktatója, reformátorként a teológia tiszta és igaz tanának fogalmazója és őre.

Luthert és Melanchthont már életükben is igyekeztek egymás ellen kijátszani, egymással szembeállítani — nemcsak ellenfelek, követők is. Ezt nagymértékben elősegítette az, hogy a lutheránus teológusokban mindenkor volt valami hajlandóság a hitvallások követelte "tiszta és igaz tanítás" kiélezett és szoros határmegvonására; másrészt Luther reformációi, társadalomreformerei, oktatásügyi úttörő tevékenységének, lenyűgözően gazdag egyéniségének elhomályosítását látták az őt egyetlen és

kizárólagos tekintélynek tartó utódok abban, ha valaki Melanchthont melléje állította. Minden egymás elleni kijátszási kísérlettel, beszükitési törekvéssel szemben, a tanításbeli és fogalmazási eltérések regisztrálása ellenére tény az, hogy egymással szövetségben és együtt munkálkodva, egyetértésben és egymást kiegészítve ketten együtt voltak a "lutheranizmus atyjai" – sokkal kevesebb differenciával, mint amennyi az összetartozónak vallott svájciakat jellemezte. Együttesüket a minden sematizáláshoz hozzá tartozó bizonyos egysíkúsággal Ernst Troeltsch így jellemezte: "A lutheránus egyház tanainak pontos, teljes rögzítését nem Luther, hanem Melanchthon fogantatosította, aki mint tanító a lutheránus egyház ideológiáját tudományos publicistaként és teológiai diplomataként mindig saját megfogalmazásában érvényesítette. Csak ebben a megfogalmazásban lettek ezek a csodálatosan gazdag és tarkán mozgalmas lutheri gondolatok teológiává és nyertek szilárd jelleget. Túlnyomórészt Melanchthon kezében volt a felnövekvő teológusnemzedék kiképzése és a hivatalos nyilatkozatok megfogalmazása; emellett Luther gondolatai mindenkor Melanchthon definíciós teológiája által adott formában érvényesültek." (Pauck 11.)

Teológiai szövetségüket Luther így jellemzi: "En a sajátjaimnál sokkal jobban szeretem Fülöp magiszter ilyen könyveit, ezeket a nyilvánosság előtt is szívesebben látom akár latinul, akár németül. Én arra születtem, hogy banditákkal és ördögökkel kelljen harcolnom, s azokat leterítenem, azért könyveim sokkal viharosabbak és harciasabbak. Nekem tuskókat és fatörzseket kell irtanom, töviseket és bozótokat kivágnom, posványokat betöltenem, én goromba erdőirtó vagyok, akinek utat kell törnie és egyengetnie. Ezen viszont Fülöp mester szelíden és csendesesen jár, épít és plántál, jókedvvel vet és öntöz, erre neki Isten gazdagon juttatta adományait." (WA 30/II. 68,8.)

Luther jellemzései nemcsak együttműködésükre, hanem különböző természetükre is fényt vetnek. Melanchthon tudta magáról, ami Luther előtt sem maradt rejtve: hogy a féltékenység alaptermészetéhez tartozik. Nemegetszer vallotta őszintén: "Csendes madár vagyok (traquilla avis)", "nem vagyok harcias természetű (natura philoneikos)", "alighanem szolgálalkú természetem van (ingenio servili)". (CR 6,474, 880, 882.) Kálvin is szolgálalkúsággal és gyávasággal vádolta s úgy vélte, hogy háromórai négy szemközti beszélgetéssel pártjára tudná kényszeríteni. Ebben a hitében azonban nagyot csalódott Melanchthont – ha természetétől félték és békeszerető volt is – nem jellemezte az a gyávaság, elveit megtagadó szolgálalkúság és megfutamodás, amely kora legnagyobb humanistáinak magatartásában is gyakran fellelhető. Nemcsak teológiáját, cselekedeteit is a következetes "etikai" szemlélet határozta meg. Gyakran emlegeti, életében is igyekezett megvalósítani az "emendatio vitae", az élet megjobbítása humanista elvét. Bizalmas barátjának, a protestáns-humanista Camerariusnak írja levelében, hogy a teológiát az élet megjobbítása céljából műveli ("ut vitam emendam").

(CR 1, 722.) Bár hiányzott belőle a hirtelen harag és harcias-ság, szigorú volt, s tudott kemény és konok lenni. Erről diák-jai is megemlékeztek. Luther így jellemzi: "Fülöp is szúr, de csak árral és tüvel; a szúrások bajokat gyógyítanak és fájdal-mat okoznak. Én azonban disznóölő késsel szúrok." (WA Tr 1. Nr. 348.)

Ellenkező természetük magától értetődően vezetett bizonyos súrlódásokra, naivitás azonban személyi sérelmeket, nehezteléseket tanbeli eltérések bizonyítékeként felhasználni. Melanchthon Luthert mindvégig "pater carissimus"-ának tartotta, gyász-beszédében Pál apostol és Augustinus mellé állította.

Nézeteltérések adódtak abból is, hogy Melanchthon egy remélt megegyezés, az egység helyreállítása végett talán messzebbre ment, mint amit mások helyesnek véltek. Luther, majd az inter-im- és adiaphoron-viták idején Flacius és Brenz helyesebben látták a legkisebb engedmény vagy a "békesség érdekében történő "hallgatás" következményeit, amit Melanchthon szeme elől el-takart valami gyermekes naiv jóhiszeműség, a harcokban erőtel-jesebben megedzett Lutherénál lényegesen kevesebb tapasztalat. Amikor azonban meggyőződött arról, hogy békeszeretetével és jó-hiszeműségével visszaélnék, tanítása élessé, magatartása hajt-hatatlanná vált.

Krisztológiájával és úrvacsoratanával kapcsolatban szükséges néhány olyan pontra rámutatnunk, amelyeket Luthertől való eltérése vagy ellentétéket s a helvét tanokhoz való hajlása igazolására szoktak idézgetni, pedig ezekkel éppen a római vissza-hajlás ellen igyekezett megvédelmezni a lutheri tanítást, és a "doctrina necessariá"-t akarta pontosan körülhatárolni és meg-ővni. Teológiájának központi tétele "Krisztus személyiségének egysége" és "személyes akarata". Úrvacsorai "realis praesentia"-jának garanciája is – Luther tanításának megfelelően – akara-ta: "Praesentia est voluntaria." (CR 4, 164.) Ezért fogalmazza tételét úgy, hogy Krisztus nem az "ige által (per verbum)", hanem az "ige szerint (iuxta verbum)" van jelen – a rendelt dologról a rendelkező személyre helyezve a hangsúlyt. Ezzel kizárja Krisztus "megjelenítésének" bármiféle emberi aktusát. Egyéb meggondolások mellett ezért nem használta az "ubiquitas" kifejezést. Amint Luther szavaiból láttuk, úrvacsoratanában a fő hangsúlyt ő sem Krisztus "omnipraesentia"-jára helyezte, hanem akaratára, rendelésére, "magakötelezésére", amely által elérhetővé teszi magát az ember számára. Melanchthon Krisztus "omnipraesentia"-ját nem tartotta pusztán isteni "tulajdonság"-nak, úrvacsorai jelenlétét megdicsőülése egyszerű "következ-mény"-ének, hanem önmagát ajándékozó kegyelmes akarata aktusá-nak. Ezért is nevezték "omnipraesentia"-ról szóló tanítását "multivolipraesentia"-t, "ubivolipraesentia"-tannak. Ez a "sze-retet motíválta akarat" vonul végig egész teológiai rendszerén, s adja annak két fő jellemzőjét: egyrészt a döntés, ítélet, bírói aktus analógiáit mutató jogi vonását, másrészt alapvető etikai meghatározottságát.

KEKEN ANDRÁS

HROMADKA ÉS ORDASS

- A lieselundi tanácskozások margójára -

A cikket dr. Keken András az 1957 májusában tartott konferenciáról az Evangélikus Élet c. hetilap számára írta. Közlését akkor nem engedélyezték. Mi 37 év múltán szeretnénk ezt jóvá tenni, a 20 éve elhunyt szerzőre emlékezve, özv. dr. Keken Andrásné engedélyével.

Lapunk olvasói értesültek már arról, hogy az európai egyházak május végén a dániai Lieselundban konferenciát tartottak. Múlt heti számunkban maga Ordass püspök számolt be erről. Nagy feladat előtt állanak az európai egyházak: egyforma erővel és tartalommal hirdetni az egy evangéliumot Keleten és Nyugaton, s így elkerülni azt, hogy a hitvallási különbségeket még politikai ellentétek is kimélyítsék.

Cikkünk is ezt a feladatot tartja szem előtt. Félreértéseket akar tisztázni. Kissé furcsa a címe: Hromadka és Ordass. Furcsa azért, mert mi nem szoktunk emberekről írni. A végén kitűnik, hogy most sem emberekről írtunk, hanem elvekről és magatartásokról. Hromadka és Ordass! Az egyik a prágai egyetem teológiai fakultásának dékánja, a Cseh Testvérek Egyházának vezetője. A másik a magyar evangélikus egyház rangidős püspöke. Az egyik az utóbbi nyolc-tíz esztendőben a kelet-európai protestáns egyházak teológiai szószólója volt, a másik hallgatott és hangtalanul hordozta azokat a vádakokat is, melyekkel a Hromadka-féle teológiai irány illette őt.

Lieselundban együtt voltak. A tanácskozások szünetében beszélgettek egymással. Arcukon néha mosoly villant, néha a megértés derűje fénylett, néha feszült figyelem látszott, de néha "nem"-et is mondtak egymás szavára. Közben kattoztak a fényképezőgépek. Hogyne! A kelet-európai protestáns egyházak két legnevesebb embere együtt! Nagy téma ez újságíróknak és fotóriporternek.

Írtak is erről a témáról. Ki így, ki úgy. Az egyiknek a képe alá odaírták: haladó, a másiké alá: reakciós. Az egyiket elnevezték prófétának, aki az eligazító ígét hirdeti; a másikat megalkuvónak festették, az egyiket mártírnak, és így tovább. Minket nem kötnek ezek a vélemények, bárhol és bármikor hangzottak is el. Próbáljunk meg tehát a valóságnak megfelelő szöveget írni a két arckép alá.

Hromadka professzor — minden teológiai hírneve ellenére mondjuk ezt — az egyháznak a világban végzett szolgálatát nem teológiai, hanem politikai szempontból nézi és irányítja. Ez pillanatnyilag előnyösnek látszhatik a világ szervezett testü-

EMLEKEZÜNK

---

letei számára. Ezek a testületek sikerként könyvelhetik el egy neves professzor és egyházi vezető politikai támogatását. De ez csak látszat! Az igazság az, hogy aki az egyházban nem az egyház hangján szól, az mint igehirdető és teológus elveszíti hiteltét az egyháztagnak milliói előtt, és legjobb szándéka ellenére sem tudja szolgálni azokat a nagy és jó ügyeket, melyeket az egyháznak világi testületekkel egyetértésben szolgálnia kell: a népek békéjének, a társadalom jólétének, az emberek szabadságának ügyét. Pedig ezeknek az ügyeknek az előmenetelét pillanatnyi haszonért nem lenne szabad kockáztatni. Mikor Hromadka professzor tavasszal nálunk járt, a vendég iránti köteles udvariasságból nem mondtuk ezt meg személyesen. Tudomásunk szerint az egyházak egységmozgalmának tagjai közül többen felvetették előtte ezeket a kérdéseket.

Mit írjunk Ordass képe alá? Ő jellegzetesen az egyház embere. Nem tud más hangon beszélni, csak az egyház hangján. Akkor is, ha jobbfelől megalkuvónak, balfelől reakciónak nevezik. Nem azért vállal szolgálatot a világ jó ügyeiben, mert megalkuvó, s nem azért mond "nem"-et, mert ellenálló. Mindkettőt azért cselekszi, mert az egyház embere, akinek Krisztus parancsából szeretnie kell embertársait, de aki ugyancsak Krisztus parancsából nem tehet a lelkiismerete ellen.

Az egyháznak két útja van. Nem jobboldali út és baloldali út. Nem! Politikai út és egyházi út. Itt van a különbség Hromadka és Ordass között. S legyen szabad — Istennek hálát adva ideiktatnunk cikkünk végére ezt a mondatot: hazánk vezetői és népünk tagjai között általánossá válik az a nézet, hogy hazának és népnek szolgálni igazán az az egyház tud, mely mindig és minden körülmények között egyház marad.

"Az evangélikus lelkészek ne feledjék el, hogy ők annak az egyháznak a szolgálói, melynek kizárólagos feladata: a bűnt megítélő törvénynek és az üdvözítő evangéliumnak hirdetése egyeseknek és közösségeknek, hogy az átok alatt levő ember és világ Isten tulajdonává legyen és megtartassék."

(Dr. Keken András - 1949. december)

DÓKA ZOLTÁN

A LÁNGOT VIVŐ KATONA

"Nagyon sok évvel ezelőtt, mikor Firenze éppen köztársaság lett, élt ott egy férfiú, akit Raniero di Raniero-nak hívtak. Fegyverkovácsnak volt a fia és maga is kitanulta apja mester-ségét, de nem nagy kedvvel űzte.

Ez a Raniero a város legerősebb embere volt. Azt beszéltek róla, hogy a legnehezebb páncélzatot is olyan könnyedén viselte, mint más ember a selyeminget. Még fiatalember volt, de máris sok próbáját adta erejének...

Azt is beszéltek Ranieróról, hogy ő volt a legvitézebb ember, aki csak valaha Firenzében élt..."

Igy kezdődik a nagy svéd író, Lagerlöf Zelma "Krisztus-legendák" című kötetének egyik legszebb írása: "A gyertyaláng". A legenda elmondja, hogy Raniero, a kemény, bátor katona kereszties lovagként részt vett Jeruzsálem elfoglalásában. Vitézségeért jutalmul elsőként gyűjthatta meg gyertyáját a szent lángnál, mely Krisztus sírja előtt égett. Ez a gyertyaláng egészen hatalmába keríti. Arra vállalkozik, hogy hazaviszi a firenzei dóm oltárára. Útközben ezernyi veszély leselkedik reá és a gyertyalángra. Hamarosan rablók támadják meg. Könnyen elbánnhatna velük, de csak azon az áron, hogy harc közben kialszik a láng. Ő a lángot választja és inkább hagyja magát kifosztani. Elveszik páncélját, fegyverzetét, pénzét. Marci paripája helyett egy rossz, vén gebét adnak neki. Ezen folytatja útját szürke zarándokcsuhában. Fordítva ül a lóra, hogy testével védje a lángot a szél ellen. A fáradtságtól többször is elalszik az úton s elveszíti a lángot. De amikor ő már feladja a reményt, a láng csodálatos utakon mindig visszakerül hozzá. Egyre inkább felismeri, hogy a láng új embert formált belőle. A híres, vitéz, félelmes katonából alázatos, irgalmas és boldog koldus lett, aki vállal minden szenvedést és megaláztatást, hogy a hosszú zarándokúton mindvégig megőrizhesse az élete értelmévé lett gyertyalángot.

Egyszer honfitársaival, olasz kereskedőkkel találkozik, akik látva ezt a szánalmas és nevetséges figurát, gúnyolódva kiáltják anyanyelvén: pazzo, pazzo!, ami azt jelenti: bolond, bolond!

Végre Firenzébe érkezik. De itt sem részesül külön fogadtatásban. Előbb csak vásott utcagyerekek, naplopó, züllött csavargók, majd a templomba igyekvő polgárok is gúnyolni kezdik a magánosan baktató lovast és ők is kiáltoznak feléje: pazzo, pazzo! Raniero szótlanul túri a megaláztatást. Csak a gyertyát tartja magasra, hogy el ne olthassák a csúfolódók, akik felugrálva próbálják elfújni a lángot. Felállt a nyeregben. "A csuklya lecsúszott a fejéről és látni lehetett az arcát, amely sovány és sápadt volt, mint egy mártír." Csak egy valaki

EMLÉKEZÜNK

ismeri fel s menti meg őt is, a lángot is: a felesége. Az ő segítségével Raniero végre ott áll a templomban. De a láng még ekkor is csak csodás úton jut célba. Egy betévedt madár neki-repül s kioltja a lángot, de tüzet fog a szárnya, lángolva repül végig a templomon, majd holtan zuhan az oltárra. Raniero ekkor utolsó erejével áttüri magát az előbb még gúnyolódó, most megszeppent tömegen, és meggyújtja gyertyáját az oltáron, annál a lángnál, amely a madárka szárnyát felemésztette...

*

Éppen húsz éve, 1974-ben, egy májusi vasárnap délutánján, egy budapesti kórházban, megdöbbenő váratlansággal meghalt egy 64 éves férfiú, akit dr. Keken Andrásnak hívtak. Korán elhunyt tanítónak volt a fia. A család katonai pályára szánta, de a kemény katonaelet iránti vonzalmát legyőzte benne a Krisztus üres sírjából lobogó örök isteni láng. Egész életét, rendkívüli tehetségét, sokféle képességét mind-mind e láng szolgálatába állította. A jelen század első felében a magyarországi evangélikus egyház számos kiváló szolgálattevőt, tudós és bölcs teológust, hűséges és irgalmas lelkipásztort kapott. Keken András mintegy összegző szimbóluma volt valamennyiüknek, s éppen ezért besorolhatatlan, páratlan mint tudós, mint pásztor és mint ember.

De még rendkívülibb volt a sorsa. Raniero-sors! Mintha Lagerlöf Zelma egyenesen róla mintázta volna e megrendítő, legendás alakot, Krisztus lángot vivő katonáját, Raniero di Ranierot. Micsoda képességek ígéretes magasából indult! Egykori gimnáziumi osztálytársa, a jó tollú és finom lelkű író, Novák Károly, az aszói gimnáziumra emlékező könyvében azt írja róla, hogy amikor Keken felelt, a tanároknak ünnepnapjuk volt és visszanyerték önbizalmukat, hogy mégis jól döntöttek, amikor a tanári pályát választották. Ez a némi humorral, irodalmi hiperbolával írt, szeretetteljes jellemzés mutatja, milyen spontán tekintélye volt Keken Andrásnak már diákkorában is társai előtt. S ez csak még inkább erősödött és mélyült, amikor teológus, majd lelkész lett. Sok értéket hordozó nemzedékében nem volt senki, aki alkalmasabb lett volna akár püspöknek, akár professzornak vagy akár világméretű egyházi vezetőnek, Isten ügye tisztaszívú, szelíd és bölcs diplomatájának. És mégis maradt mindvégig közkatona, egyszerű lelkész, mindhalálig bezárva szeretett Deák téri gyülekezete falai közé. Nevét alig ismerték a Lajtán túl, csak a titkosrendőrség és az ÁEH irattárában volt vaskos dossziéja. Mint ragadozóknak kiszolgáltatót, védtelen madár az ágon, szüntelen feszültségben élt, mert tudta, hogy minden szavát, minden lépését figyelik. Micsoda kincsekkel indult el lángot vivő útján ifjan, lelkesen! És hogyan kiforgatták mindenéből politikai útonállókat, ravasz, ákageyes rablók! Az igazságért szenvedéllyel harcoló korszakában sokan csodálták meg szellemi erejét, vitakészségét, ellenállhatatlan érvelését! És később, amikor a történelem gonosz tankjai – sok-

EMLÉKEZÜNK

szor éppen hamis barátok és áltestvérek által irányítva — át-gázoltak életének gazdagon termő, gyönyörű kertjén, és ő ott állt élete romjain, kifosztva és megalázva, neki is odakiáltot-ták újra meg újra: pazzo, pazzo!

Életművében a legmegrendítőbb mégis az volt, ahogyan ezt a Raniero-sorsot vállalta és viselte. Felismerte, hogy ez a sors a lánghoz tartozik, s csak annak marad égve a gyertyája, aki szenvedni is tud érte. Egy évtizeden belül, 1948 és 1958 között, kétszer zuhant életére a harc és az azt követő szenvedés nehéz korszaka. S ő mindegyik helyzetben úgy hajolt meg Isten előtt, mint a nehéz próbákra szólított Ábrahám: "Itt vagyok, Uram!" Egész egzisztenciáját latba vetve, kétszer indult harcba az igazságért, az egyház szabadságáért, közéleti tisztaságáért, a tiszta evangéliumért. Majd mindkétszer jött a hatalom terrorja, az egyházi emberek, kollégák által végrehajtott megtorlás és bosszú, s ezt követően a megaláztatás csendes hordozása, a második esetben, 1956 után, immár mindhalálíg.

Az 1948 utáni megpróbáltatását előbb hírből, majd az ő személyes elbeszéléséből ismertem meg. Az 1956 utánit már vele éltem át. Baráti közelségből láthattam őt a magasban is és a mélyben is. A vele töltött, nehéz két esztendő és a későbbi évek emléke elkísér a sírig. Számos emlékemből itt most csak néhány önelemző megnyilatkozását szeretném megosztani az olvasóval.

*

Egy szűkkörű megbeszélésen, amelyen részt vett Szabó József püspök is, így jellemezte önmaga és sorstársai helyzetét:

— Igazat szólunk, betörték a fejünket. Most véres homlokkal ellenségeink hatalmában vagyunk. Azt tehetnek velünk, amit akarnak. A terror megfoszt bennünket emberi méltóságunktól, a szabad erkölcsi döntés lehetőségétől. Erkölcstelen ellenféllel szemben éppen a szeretet felelőssége jogosít fel arra, hogy taktikus lépéseket tegyünk az életünk vagy szerintünk fontos ügyek, pl. a gyülekezet védelmében. Hős vagy mártír is csak szeretetből lehetsz, de ennek ideje, kajrosza van, amit Isten hoz el számunkra. Addig tudnunk kell vállalni a tökéletlen erkölcsi megoldásokat. Szólhatsz, tehetsz, amit jónak látsz, de két esetben nem ment fel a lelkiismereted soha: ha haszonélvezője leszel a terrornak, és ha eláruod társaidat. A karrierizmusra és a besúgásra nincs mentség!

Ennek a gondolatsornak egyenes folytatása az a baráti beszélgetés, amit egyszer Ordass Lajossal folytatott a jelenlétben. Vita volt ez tulajdonképpen, de olyan egymás iránti tisztelettel és melegséggel, ahogyan arra csak együttszenvető, őszinte barátok képesek. A téma a helyes magatartás kérdése volt azok iránt, akik az állam szándékait kiszolgálva, az Ordass-vezetés helyére léptek. Keken feloldódást, nyitottságot tartott jónak, Ordass viszont az ebben rejlő veszélyt hang-

súlyozta. Abban egyetértés volt közöttük, hogy meg kell nekik bocsátani. Azt is belátták, hogy kettőjük helyzete nem azonos, s így szükségképpen van eltérés közöttük a konkrét cselekvésben. A kérdés ez volt: meddig lehet elmenni az együttműködésben a Káldy-féle vezetéssel? Fontos megállapítás volt Ordass részéről, hogy az egyházban és a gyülekezetben Istennek szolgálunk, nem embereknek. Keken viszont éppen ebből kiindulva arra utalt, hogy az egyház mindig corpus mixtum, "vegyes társaság", ahol hamis testvérekkel is együtt kell lenni, de a szeretet mindenki iránt, irántuk is kötelez. Ordass ebben is egyetértett, de hozzátette, hogy ügyelni kell a félreérthetőségre, mert azzal igazolást adhatunk a hamisságnak. Keken a már említett képet használta:

— Lajos, kérlek, nekünk véres a fejünk, mert kiálltunk az igazságért. Azt a vért már senki le nem törölheti a homlokunkról. Éppen ez segíthet abban, hogy testvéri gesztusainkat ne lehessen félremagyarázni. Ha mi nyitottak vagyunk Káldy felé, az nem ugyanaz, mintha Pálffy vagy Ottlyk teszi ugyanezt. Talán éppen most lehetne Káldyt visszanyerni az egyháznak.

Ordass a fejét rázta:

— Nem, Bandi! Nekem nincs bizalmam ezek iránt az emberek iránt, akik olyan gyorsan engedtek a karrier kísértésének és azonnal vállaltak minden törvényteleniséget. Féltetek téged, hogy nemcsak önigazolásra használják ki a te jószágodat, de még újra meg is aláznak.

— Lehet, hogy így lesz. — felelte Keken. — De a szeretet mindig a visszaélés kockázatával jár. Ezt vállalni kell!

Baráti, de feszült volt a hangulat közöttük, amikor elváltak. Magyarázatul meg kell említenem, hogy erre a baráti vitára Káldy Zoltán óvatos közeledése adott alkalmat, amelynek én voltam a közvetítője. Magam is úgy véltem — s ma is úgy látom —, hogy ez a közeledés akkor őszinte volt. Káldy az első csalódást élte át mind az állammal, mind az egyházi kollaboránsokkal kapcsolatban és úgy tűnt, hogy keresi az utat visszafelé. Ez az időszak azonban nem sokáig tartott. Megingásárdól nyilván tudomást szereztek az illetékesek és nem maradtak tétlenek. Káldy erősödő kritikai hangja elnémult, s ő maga egyre megszólíthatatlanabbul, rideg elzárkózással járta a politikai karrier hirtelen emelkedő útját, amely végül vesztébe sodorta. Valaki akkor így jellemezte az állam személyi politikáját: itt mindenki repült! Ordass-t kidobták, Kekent ledobták, Káldyt feldobták! Egy másik találó megfogalmazás szerint: Ordass-t kizárták a Deák térről, Kekent bezárták a Deák térre!

A fenti Ordass-Keken vitához tartozik még két beszélgetés emléke. Az egyiket id. Kendeh György őrizte meg számunkra.

Amikor Keken András kimerülten, legyengülve kórházba került, halála előtt meglátogatta őt Ordass Lajos. Beszélgetésük során Keken így utalt vissza az egykori vitára:

— Tévedtem, Lajos! Neked volt igazad!

Nekem már korábban is el-elpanaszolta keserű tapasztalatait,

EMLÉKEZÜNK

csalódásait, amikor pesti útjaimon meglátogattam őket és sikerült kettesben maradnunk: visszaélnek jószágával, kihasználják egyre fogyó erejét; még a múltját is el akarják rabolni tőle (pl. a zsidómentéseit) és bizonyos megnyilatkozások úgy célozgatnak őreá, mint egy tudatlan, kiskorú gyermekre, aki rossz fát tett a tűzre, büntetést érdemelne, s örülhet, hogy megtűrik a Deák téren.

Persze kifelé mindezt némán viselte, és szeretetét nem vonta meg azoktól sem, akikben csalódott. Szerette azokat is, akik őt oktalanul megvetették. Azokat is, akik még megaláztatásában is irigyen versengtek vele. Azokat is, akikről tudta, hogy hízelgő, kedves közeledésük mögött besúgó feladat rejtőzik. Nem védekezett már. Hagyta, hogy történjék vele, ami éppen történik. Csak a lángra figyelt. Csak a gyertyáját emelte magasba, amelyet még ifjúsága hajnalán gyújtott meg lelkesen az űres sírnál. Micsoda fény kísérte utolsó éveit is! Hogy lángoltak szavai, prédikációi! Mily sokan részesedtek élete meleg sugárzásából! És mily kevesen osztoztak nehéz sorsában! Talán már előbb összeroppant volna, ha nem áll mellette sírig hű felesége és néhány csendes, hű barát.

A másik beszélgetés az én emlékem. Tulajdonképpen kettős beszélgetésről van szó. Amikor az említett Ordass-Keken vita disszonánsan végződött, engem nagyon aggasztani kezdett a kettőjük kapcsolata. Hiszen közös szolgálatuk utolsó képlánja voltam a Deák téren. Mindketten barátságukba fogadtak. És mindkettőjüket, Kendeh Györggyel, a harmadik szenvedőtárssal együtt már akkor századunk mártírjai közé soroltam a szívemben. Fáj, hogy nincs teljes egyetértés közöttük.

Előbb Kekennek mondtam el aggodalmamat. Ő mosolyogva nyugtatott: az ő útjuk és sorsuk annyira egy, hogy a lényegét tekintve nem változtat azon sem véleménykülönbség, sem eltérő helyzetükből adódó, konkrét magatartáskülönbség. Barátságuk pedig olyan lelki mélységben köti össze őket, hogy oda a felzárkózás ellenmondásai nem érnek le soha.

Ezután Ordass-t is megkérdeztem. Ő is mosolygott és röviden csak ennyit mondott:

– Ne aggódj! A mi barátságunk sírig tartó barátság. Nem fog rajta az idő!

Ezek a vallomások ma is fontosak, mert segítenek eloszlatni a mesteréges ködöt és helyreigazítani a torzításokat. A Keken Andrásról időnként elhangzó vélemények fogyatékoságai között a legbántóbb éppen az a tendencia, amely Kekent dicsérve el akarja őt távolítani Ordasstól, vagy akár szembe is állítani vele. Sajnos, újabban ugyanez a szándék ismerhető fel az Ordass Lajos és Kendeh György, illetve az ő irányításával működő Ordass Lajos Baráti Kör közötti kapcsolatot illetően is: Ordass-t magasztalják, a Kört elmarasztalják. Az ilyen megnyilatkozásokban az a fonák, hogy olyanok lépnek ma elő méltató barátokként, akik egykor karrierjük érdekében precízen elhatárolták magukat vagy Ordass Lajostól, vagy Keken Andrásztól,

EMLÉKEZÜNK

---

vagy mindkettőtől, szükség szerint. A halottak némák. Nem tudnak védekezni. Emkéjük erkölcsi kötelességünkké teszi a helyreigazítást.

*

Amint egykor Raniero lovag kifosztva, megalázva, de égő gyertyával érkezett Firenze templomába, úgy érkezett húsz évvel ezelőtt Jézus lángot vivő katonája, Keken András, az ideiglenesből a véglegesbe, a múlandóból az örökkévalóba, a sötétből a fénybe, a gyalázatból a dicsőségbe. Mindvégig megőrzött égő gyertyáját odatette Isten mennyei oltárára. Négy évvel később sírig hű barátja, Ordass Lajos is megérkezett. Fénylő gyertyáik immár örökre együtt lobognak. És én meg vagyok győződve, hogy többé senki el nem választhatja őket Isten szeretetétől, – sem egymástól.

GYERMEKVERS – NAGYOKNAK

KEKEN ANDRÁS

Ibolyácska

Szólt a fenyő:
"Ibolyácska,
minek neked
zöld levelek,
lila szirmok
szép ruhája?
Hús hajnalon
Napra vágyva
minek sírnod
harmatcseppet?
Mondd, ki látja
büszke fenyő
törzse mellett
a te rejtett
szép arcodat
s dús virágú
bokrok alatt
harmat-könnyes
fájdalmadat?"

Szólt a kicsi
Ibolyácska:
"Isten látja!"

- * -

1957. június

Id. KENDEH GYÖRGY

HALOTTAINK

Egész evangélikus egyházunkat érintő temetés volt Békéscsabán 1994 júniusában id. D. Dedinszky Gyula lelkész sírja körül. Az a hatalmas gyülekezet, amely a végtisztesség óráján egybesereglett és a hálás szeretet virágait helyezte el a hűségese szolga sírjára, első pillanatra nem is igen tudta felmérni, hogy kit vesztett az egyház és kiért adhat halált Istennek a búcsúzás óráján. — Kevesen tudták, hogy egy életre terjedő barátság, majd később rokoni szálak fűzték "földijéhez" D. Ordass Lajos püspökhöz, hiszen mindketten Bácskából indultak el. Közös útjuk, életcéljuk a skandináv tanulmányi út vállalkozásában kezdett valóra válni, Dedinszky Gyula útja során a finn evangélikus egyház irányában tett eredményes és jelentős lépéseket, ugyanakkor Ordass Lajos a svéd evangélikus egyház múltja és jelene tekintetében folytatott tanulmányokat és tett eredményes lépéseket. Ennek a skandináv útnak lett később drága gyümölcse az a 2 kötetes gyermekprédikációs könyv, A GYERMEK VASÁRNAPJA, amit Kiss György békéscsabai lelkész bevonásával nagyon gazdag közös munkát eredményezett.

Életútja Szarvasról majd Kiskőrösről Békéscsabára vezetett. Az egyre súlyosabbá váló időben, mint a békéscsabai gyülekezet igazgatólelkésze, kitartóan, megalkuvást nem ismerve az igazság fegyvereivel vívta a nehéz küzdelmet a gyülekezetért, ami nem is egyszer élete kockáztatásával járt. A "viharsarok" élenjárta az egyházzelleni küzdelemben. Súlyos kulák-problémák nehezítették az egyébként is kritikus helyzetet. Ebben a kínzó állapotban erőforrásként hatott a finn testvérszívek élő és együttérző szeretete.

Emberi és keresztyén jellemének kiemelkedő bizonyossága volt az a lelkiület, amellyel a többlelkészes gyülekezetekben — akár Kiskőrösön, akár Békéscsabán — a testvéri szív szeretetével és bölcsességével támogatta, hordozta, erősítette a közös gyülekezeti szolgálatot.

A múlt drága emlékeit, szokásait szívesen kutatta. Ez a törekvése sok kincset hozott napvilágra, s mint írogató ember, nem egy kiadvánnyal, cikkel, írással gazdagította a honismeret és néprajz munkáját. A szaktudomány és szakirodalom nyilvános, hálás elismeréssel jutalmazta a példaadó szolgálatot.

Azok közé a régi lelkészek közé tartozott, akiknek nemcsak mindennapi szolgálata, igehirdető és pásztoroló munkássága volt példamutató, de példaadó volt a felelősség-hordozásban, az igazság érvényesítéséért való küzdelemben, a tisztesség és becsület dolgaiban. Ezért is nehezedett rá közegyházi pályáján a kitüntető bizalomnak annyi elhívása. A hosszúra nyúló alkotmány, a megtapasztalt bővülködő kegyelem hálaadással tölti el mindazok szívét, lelkét, akik id. dr. Dedinszky Gyulát ismerték és szerették. Emléke legyen áldott és gyümölcstermő!

Halottaink közül ugyancsak búcsúzunk PRÖHLE HENRIK budahegyvidéki testvérünktől, a Keresztyén Igazság csendes munkatársától, aki még betegágynán is vállalta és folytatta fordítói közreműködését. Hálásan emlékezünk rá közösségünk nevében is. — És folytatnunk kell a névsort tovább: id. Babinszki Pál ceglédi, dr. Martos József budapesti, dr. Hoensch Lóránt budapesti, dr. Friedrich Károly soproni, Kunos Jenő amerikai, Szontágh Gáspár budapesti testvérek emléke, közösen vállalt terhek hordozása, tanácsa, féltő szeretete bennünk él, hat, munkálkodik! Legyen áldott életük, szolgálatuk emléke közöttünk és szeretteik körében. Az Úr kegyelme pedig legyen Mindannyiunkkal, még vándorokkal és a már megérkezettekkel mindörökké.

A J Á N L Á S

Id. KENDEH GYÖRGY

Most megjelent aktuális kiadványainkról

Dr. LUTHER Márton: Tizennégy vigasztaló kép

VIRÁG Jenő: Egyháztörténeti tanulmány

A 100 oldalas könyv ára 160,- Ft.

Az előszóból: "Mindmáig azért időszerű ez az írás, mert vigasztalásra váró embereknek szól. Ma sincs másként. Az egész emberiség — legyenek fehérek vagy színesbőrűek, férfiak, nők, felnőttek, gyermekek, tudósok, hatalom birtokosai, — mind-mind vigasztalásra szorulnak. Mert hiszen ebben a világban mindenek-re elhatott a bűn, nehéz teher a betegség és kikerülhetetlen a halál. Vigasztalan helyzetben él az ember! És az is a valósághoz tartozik, hogy nem segít rajtunk emberi jószándék, világméretű összefogás, pénz, fegyver, tudomány, — a hús és vér gyermeke tehetetlen! Ebben a reménytelen helyzetben keresi az embert a jó hír, az evangélium örömmélete az Isten szeretetéről, amely megjelent és teljessé lett a Jézus Krisztusban."

*
—————

Dr. SÓLYOM JENŐ teol. professzor írása:

HISZEM - TUDOM

Bevezetés az egyház tanításába a Szentírás
és a hitvallási iratok alapján.

IDŐSZERŰ könyv, hiszen a mai ember élete tele van nyugtalanító kérdésekkel. A keresztyén ember élete mindenkor alkalom a hitéről, meggyőződéséről való bizonyosságtevés (status confessionis). Ma különösen is, hiszen ideológiai össze-visszaságban él. A mögöttünk levő 40-50 év materialista ideológiája és diktatúrája ugyancsak kikezdte a keresztyén hitet, a bibliai tanítást. Sokakban kiveszett az Istennel való személyes kapcsolat. A hitetlenség, az istentagadás került előtérbe. Nemcsak a fiatalok, hanem az idősebbek között is vannak sokan, akik identitás zavarral küzdelegnek. Ezeknek a meghidegült, kapkodó, meggondolás nélkül sodródó lelkeknek jó segítséget nyújt a könyv a szilárd fundamentum eléréséhez. A hit és tudás egyáltalában nem zárja ki egymást! Sőt...!

A 164 oldalas könyv ára 220,- Ft.

Az említett könyvek megvásárolhatók
az Ordass Lajos Baráti Körnél.

1114 BUDAPEST - Bocskai út 10.

Postán is küldhetjük.

In der 23. Folge unserer Zeitschrift bringen wir die Predigt von Pfarrer Péter Zászkaliczky die er am Grab von Bischof D. Lajos Ordass in der Gemeinschaft der sich erinnernden Gemeindeglieder, anlässlich seine 16. Todestages gehalten hat. — Wir setzen die hervorragende Studie "Gesetz und Evangelium von Prof. Werner Elert fort. Ebenfalls folgt die Fortsetzung der kritischen Studie von Sándor Magassy sen, über unseren "evangelische" Religionsbüchera. — Angeknüpft an die Themen unserer gegenwärtigen Nummer bringen wir die Studie "Melanchton und Luther" aus dem Werk Peter Meliusz von István Botta. — In der Spalte der Erinnerungen dürfen wir jetzt die zur Zeit seiner Entstehung verbotene Schrift: "Hromádka und Ordass" von András Keken publizieren. Kinderverse für Erwachsene sind ebenfalls aus der Feder von András Keken zu lesen. Zoltán Dóka erinnert sich an András Keken in seiner Schrift: "Der Flammenträger". — György Kendeh sen. zählt unsere Toten auf besonders hervorhebend den in Békéscsaba verstorbenen D. Gyula Dedinszky sen. dessen Heimgang im Leben unseres Freudenkreises und für unsere evangelische Kirche einen grossen Verlust bedeutet. Wir preisen dankbaren Herzens den Herrn der Kirche für den beispielgebenden Dienst unserer Toten. — György Kendeh sen. lenkt die Aufmerksamkeit unserer Leser auf zwei neue Publikationen. Luthers Büchlein: "14 tröstende Bilder" halten wir für eine bedeutende, tröstende Lektüre. Ein ebenfalls nützlich und stärkendes Buch vom früheren blossgestellten Professor der Theologie dr. Jenő Sólyom: "Ich glaube und ich weiss". Einleitung in die Lehre der Kirche aufgrund der Heiligen Schrift und unseren Bekenntnisschriften. Der zur inneren Erneuerung unserer Kirche verhelfende Buch bedeutet jedem verantwortlichen Gemeindeglied eine ernste Hilfe in unserem heutigen ideologischen Wirrwarr.

The 23rd issue of our periodical brings a sermon of Péter Zászkaliczky which he said on the 16th anniversary of the death of Bishop Lajos Ordass, in the cemetery at his grave, in community with the commemorating church members. — We continue the distinguished study from Werner Elert, who was a professor in Erlangen, on Law and Gospel. We also continue with the critical analysis of the "Lutheran" textbooks by Sándor Magassy Sen. Connecting to the topics of our current issue we put forth a study of "Melanchton and Luther" from the work "Péter Méliusz" by István Botta. — In our commemorating part we are able to present the writing of András Keken on "Hromádka and Ordass" which was forbidden to appear when written. — We can read children's poems for grownups also by András Keken. Zoltán Dóka presents his writing "The Soldier Carrying the Flame" in memory of András Keken. — György Kendeh Sen. takes into account our dead with special consideration to Gyula Dedinszky Sen., departed pastor from Békéscsaba, whose departure is a major loss for our Lutheran Church and in the life of our Society of Friends also. We praise the Lord of our Church with thankful heart for their exemplary service. — György Kendeh Sen. calls our attention to two new publications. One is an important and consoling reading from Luther: 14 Comforting Pictures, a small booklet. An other is the useful and strengthening book by the calumniated teacher of Theology, Dr. Jenő Sólyom: I BELIEVE-I KNOW, which is a collection of his lectures. It is an introduction into the teachings of the Church on the basis of the Bible and our documents of confession. This book, which can help the inner renewal of the Church means serious assistance for all members of the congregations who feel responsibility.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Botta István ny. lelkész	Tordas
Dóka Zoltán gyűl. lelkész	Hévízgyörk
+Elert Werner egy. tanár	Erlangen
+Keken András lelkész	Budapest
Kendeh György id. ny. lelkész	Budapest
Magassy Sándor id. ny. lelkész	Sikátor
Zászkaliczky Péter lelkész	Budapest

Folyóiratunk szerzői honoráriumot nem igénylő írásokat közöl.
Köszönjük a szerzők, az írók sokféle segítő szolgálatát.

Közzöljük az Ordass Lajos Baráti Kör kiadványainak jegyzékét.
A kiadásra került munkák jól segítik egyéni hitéletünket
és a gyülekezet közösségét.

ORDASS L.: "A keresztfa tövében" Nagyheti áhitatok	100,- Ft
ORDASS L.: Jó hír a szenvedőknek. Prédikációk 1956-1958	250,- Ft
ORDASS L.: Vádirat. Korrajz	40,- Ft
ORDASS L.: Nem tudok imádkozni	100,- Ft
GIERTZ-ORDASS: "Házát kősziklára építette" Elbeszélés	150,- Ft
GIERTZ-ORDASS: "Hitből élünk" Elbeszélés	200,- Ft
TERRAY L. G.: Nem tehetett mást! Ordass Lajos életútja	100,- Ft
VIRÁG J.: D. Luther Márton önmagáról. Életrajz	100,- Ft
BOTTA I.: Dévai Mátvás, a magyar Luther	80,- Ft
KAPI B.: Isten hárfása, Gerhardt Pál élete	150,- Ft
SCHOLZ L.: Tisztítsd meg szíved, hogy megtartassál	80,- Ft
SCHOLZ L.: Két sugárzó igazgyöngy. Írásmagyarázat	120,- Ft
RITTER K.: "A lelkipásztor imádsága"	60,- Ft
VAJTA V.: Hit és élet összecsengése. Előadás	40,- Ft
LOY-ORDASS: Te vagy az én reménységem. Imakönyv betegeknek és szenvedőknek	100,- Ft
BÖRÖCZ SÁNDOR: Kiáltás a mélyből! III. kiadás	340,- Ft

Terjesszük kiadványainkat és folyóiratunkat.
A KIADÓHIVATAL kéri a címváltozások bejelentését, hogy
a folyóirat küldésében fennakadás ne történjék.
Az észrevételekért, tanácsokért, támogatásért, figyelmes szeretetért
hálás szívvel mond köszönetet a Szerkesztőség és a Kiadóhivatal.